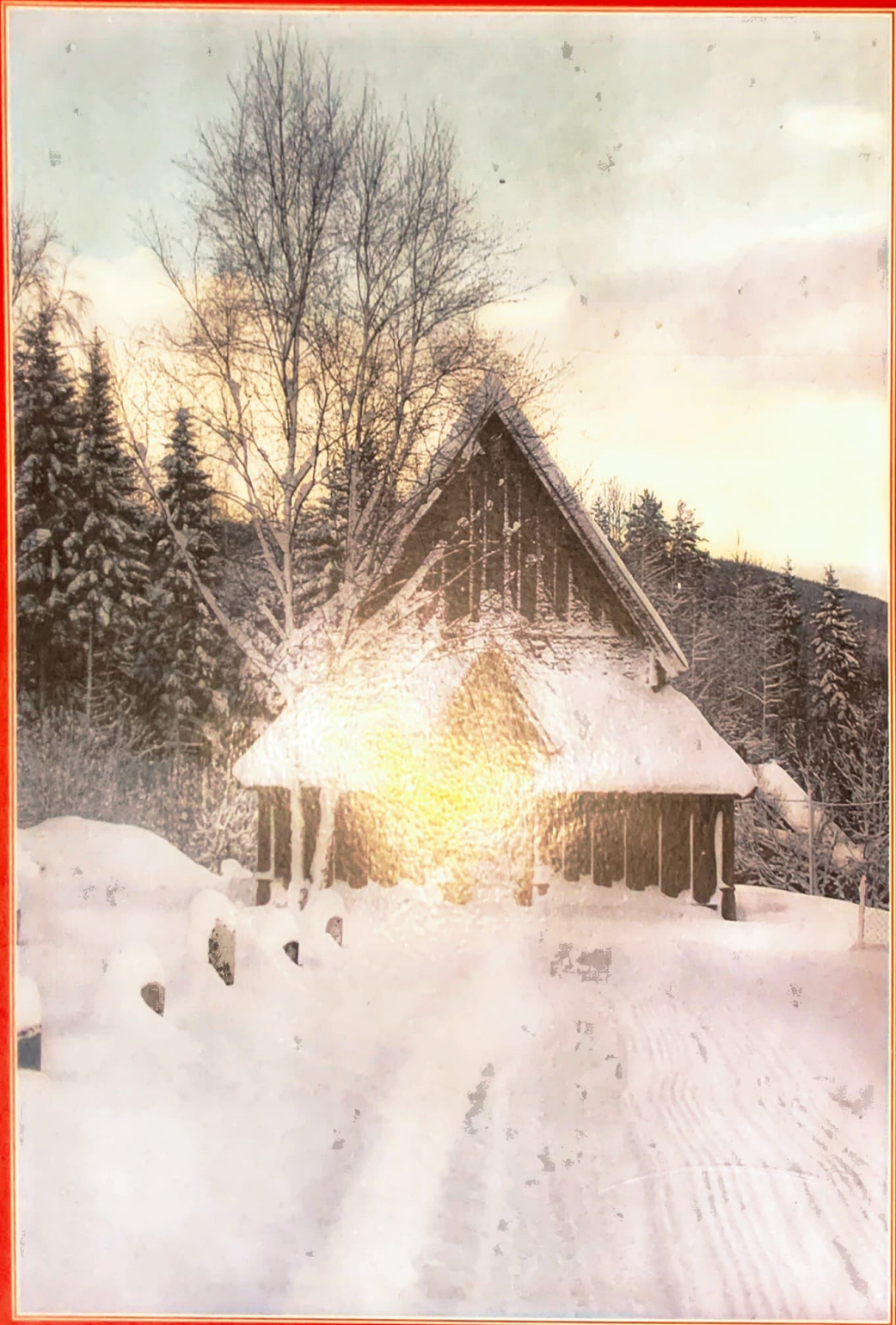

Oppunder fjellbandet

2004

Oppunder fjellbandet 2004

Hefte nr. 26

Utgiver: Holtålen kommune

I redaksjonen: Eva Eggen Angen, Harald Sundan, Eli Sesseng, Terje Volden

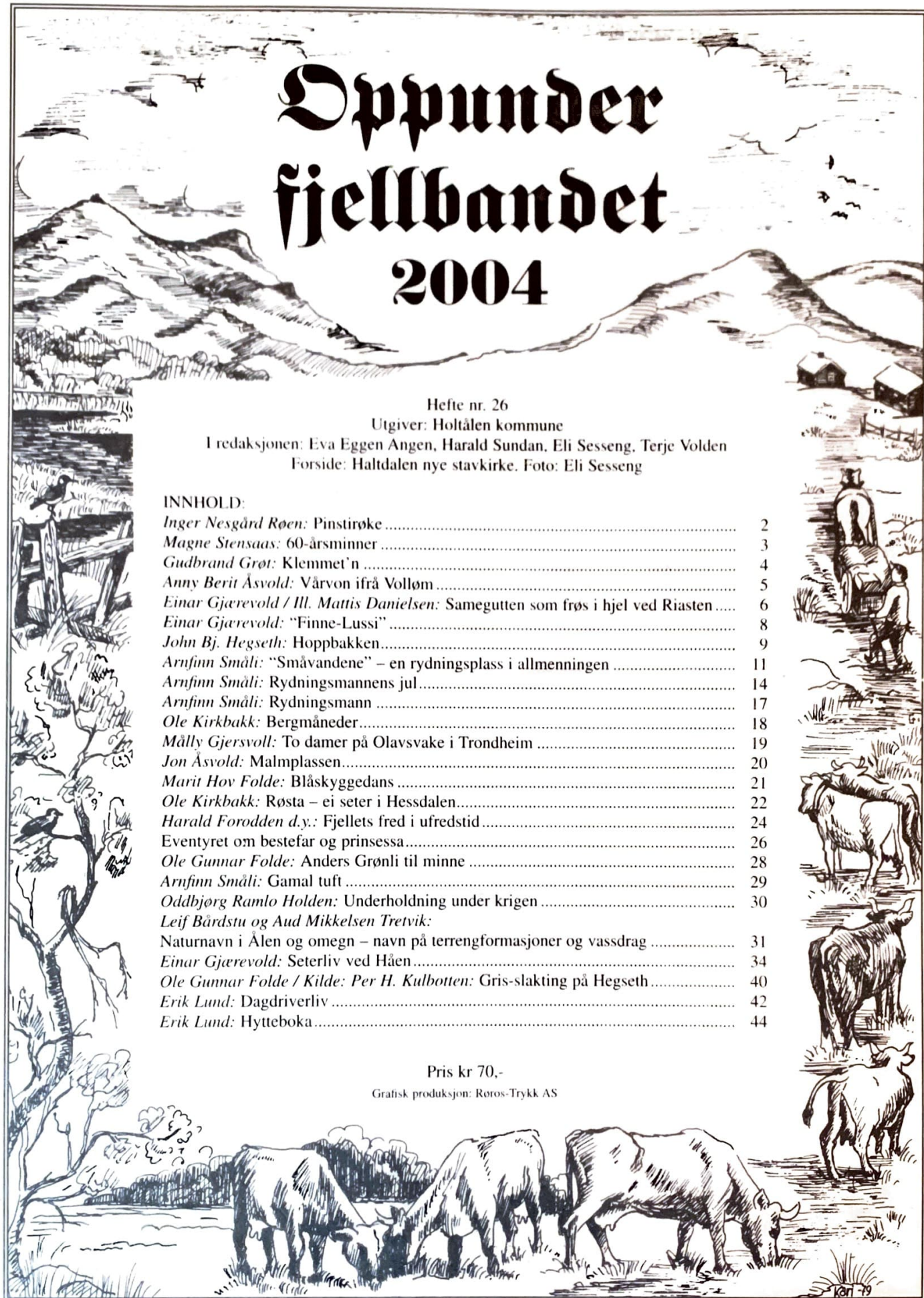
Forside: Haltdalen nye stavkirke. Foto: Eli Sesseng

INNHold:

<i>Inger Nesgård Røen: Pinstirøke</i>	2
<i>Magne Stensaas: 60-årsminner</i>	3
<i>Gudbrand Grøt: Klemmet'n</i>	4
<i>Anny Berit Åsvold: Vårvon ifrå Volløm</i>	5
<i>Einar Gjærevold / Ill. Mattis Danielsen: Sameguttan som frøs i hjel ved Riasten</i>	6
<i>Einar Gjærevold: "Finne-Lussi"</i>	8
<i>John Bj. Hegseth: Hoppbakken</i>	9
<i>Arnfinn Småli: "Småvandene" – en rydningsplass i allmenningen</i>	11
<i>Arnfinn Småli: Rydningsmannens jul</i>	14
<i>Arnfinn Småli: Rydningsmann</i>	17
<i>Ole Kirkbakk: Bergmåneder</i>	18
<i>Målly Gjersvoll: To damer på Olavsvake i Trondheim</i>	19
<i>Jon Åsvold: Malmplassen</i>	20
<i>Marit Hov Folde: Blåskyggedans</i>	21
<i>Ole Kirkbakk: Røsta – ei seter i Hessdalen</i>	22
<i>Harald Forodden d.y.: Fjellets fred i ufredstid</i>	24
<i>Eventyret om bestefar og prinsessa</i>	26
<i>Ole Gunnar Folde: Anders Grønli til minne</i>	28
<i>Arnfinn Småli: Gamal tuft</i>	29
<i>Oddbjørg Ramlo Holden: Underholdning under krigen</i>	30
<i>Leif Bårdstu og Aud Mikkelsen Trevik:</i>	
<i>Naturnavn i Ålen og omegn – navn på terrengformasjoner og vassdrag</i>	31
<i>Einar Gjærevold: Seterliv ved Håen</i>	34
<i>Ole Gunnar Folde / Kilde: Per H. Kulbotten: Gris-slakting på Hegseth</i>	40
<i>Erik Lund: Dagdriverliv</i>	42
<i>Erik Lund: Hytteboka</i>	44

Pris kr 70,-

Gratis produksjon: Røros-Trykk AS

Pinstirøke

AV: INGER NESGÅRD RØEN

Årene flyr og jeg har levd den lengste delen av livet mitt utabygds. Likevel lever barndomsminnene sterkt fra årene på 60-tallet om levende grender, stikk i strid med dagens trender.

Å feire pinse med røke, er vel spesielt for Gauldalen og omegn. 1. pinsedags morgen kunne vi som bodde litt opp i høyden, skue ut over ei trollestemt bygd. Røk og eim etter nattens brensel slynget seg lik en orm oppetter dalbunnen.

Hver eneste lille grend hadde feiret pinse med røke. Bålet ble døyvet ned, og alt brennbart ble kastet på varmen fra gamle truser til gammel halm. I slutten av 60-åra var det siste skrik å brenne bildekk og gummi. Dette ga en stor, stygg og enorm røkutvikling som kunne sees lange veier.

Dette var jo en kjempemåte å renovere ting på, men det var før ordene "miljøvern og forurensing" var nådd bygdene øverst i Gauldalen.

I grenda vår, "ova lina" ved Stensli stasjon, vokste vi unger opp med denne sosiale tradisjonen. Både voksne, unger, gamle og besøkende – ja, alle som kunne krype og gå, samlet seg i utmarka ved sommerfjøset hos enten Schjølberg eller Grytbakk.

De voksne bar med seg kaffe og kaker, vi unger fikk hver vår lille glassflaske med rødbrus. Pappa banket to, tre hull gjennom metallkorka på flaska, dels fordi vi ikke skulle tømme ut innholdet, og slik skulle den drøye lengre. Men jøss hvor strevsomt det ble å få i seg den lille skvetten. Dette var langt fra Cola-alderen!

Det var et uvanlig rikt musikkliv i grenda vår, og det ble en livat atmosfære rundt røken husker jeg. Med tre feler fra karene hos Schjølberg, Hans Ludvig på trekkspill og Karin med gitar fra Grytbakk, hadde vi et helt orkester med levende musikk. Og Kari Stensli serverte hjemmelaget heggbærlikør til kaffen husker jeg.

Men det var ett år jeg erindrer spesielt godt. Jeg var ennå så liten at jeg ikke kunne registrere på kalenderen at det var pinsehelg. Dessuten var jeg blitt syk og senge-liggende med feber og meslinger den våren. Livet ble å holde senga, hvorpå det etter hvert ble noe kjedelig og måtte ligge på loftet alene. Krypene langt ned i dyna ble jeg liggende å stirre ut gjennom vinduet og se mot skogen og trærne mens jeg funderte. Merkelig hvor stille det var i huset? Hva, så jeg ikke røk som dro forbi vinduet? Brenner det, tenkte jeg. Opp av senga i nattdrakten, ned trappa barfot, og ganske riktig! Der var hele grenda ute og koste seg om kvelden, mens jeg

måtte ligge i senga mi alene. Dette føltes en smule urettferdig syntes jeg. Senere fortalte mamma at de hadde håpet at dette skulle gå upåaktet hen. "Men den gang ei", sa Trodenskjold. Jeg fikk på meg lusekofte og godt med klær, og bortom bekken bar det til sosialt samvær. Brusen ble det ikke så nøye med dette året.

Senere, da vi nådde tenårene, var det svært å utforske andre steder i bygda og ved Bendbrua var det mye ungdom den tida. Da vi ble enda eldre, husker jeg det var samlingssted for ungdommen inne ved Korsvegene. Da gikk vi opp en skogsveg via Benndalen fra Bendosen. Hit kom det ungdom fra midtbygda. Den gang vi dro dit opp, var det svært lite folk husker jeg. Men vi traff Per Vera og noen andre og slo følge med dem på tilbakevegen. Da vi fant ut at han var alene hjemme, bar det inn her for å drikke kaffe. Det var jo blitt langt på natt og vi hadde brukt mye energi langs skogsvegen og var

slitne og sultne. Slik bar det ikke bedre til at en eller annen spurte Per om han hadde noe etende, og det ble det råd med. I magasinovnene på kjøkkenet viste han oss den mest saftige og nybakte skuffkaka til mor si. Den fikk føtter å gå på skal jeg si. Etterpå bar det nedover bakkene, og hele Mosletta utover. Det ble en lang veg hjem, men godt å ha fått mat og drikke underveis. Jeg har tenkt mye på dette, hva Beret måtte si da hun kom hjem og så det stygge innhugget i skuffkaka si. Kanskje hun hadde andre planer til dagen etter?

På 70-tallet etablerte jeg familie og flyttet til nedre Gauldalen, Melhus kommune. Her var det gledelig å oppdage at samme skikken ble praktisert i grenda vi etter hvert flyttet til på Hovin. Slik fikk også mine barn vokse opp med den samme sosiale skikken.

I ordets rette forstand kan man snakke om "slekt skal følge slekters gang", som vi synger om ved disse tider.

60-årsminner

AV: MAGNE STENSAAS

Som telegrafist ved Stensli stasjon skulle jeg søndag 10.12.44 på tjeneste ved stasjonen. Jeg mottok avgangsmelding for toget på Reitan, satte opp signal og alt var stille og rolig. Så hører jeg et svakt ringesignal på banevokterlinja. Det er baneformann Rathagen som ringer og sier at; "Du må holde toget på Stensli, det er gått et lite ras her". Jeg sender en sperremelding til Haltdalen, signaltelegrafen er den eneste ledning som er i orden. Det etableres telefonforbindelse gjennom bygdasentralen, deretter til Haltdalen stasjon som videre beforder telegram til togledelsen i Trondheim. To karer tar en dresin nedover til bruddstedet. De returnerer med beskjed om at det ikke er noe ras, men en sabotasjeaksjon. De har funnet en kanadisk fyrstikkeske, (lagt igjen for å vise at det ikke er bygdafolk som har vært der).

I Øksendals bok "Operasjon Lapwing" går det fram at seks sabotører, sluppet ned i fallskjerm høsten 1943, og som har oppholdt seg i seterbuene inne i fjellet, natt til 10.12. gikk ned til Stormuren i nordenden av Tamlagstunnelen. Disse het Kvaal, Haugen, Fosseide, Langholen, Sagløyken og Brotkorb-Danielsen.

De plasserte fullt med sprengstoff i en stikkrenne, og tente lunta. Endene på stikkrenna stappet de fulle med puter fra seterbuene. Noen av disse ble funnet igjen på den andre sida av dalen. Det ble et krater på 15 meters

lengde, og en dybde på tre til fire meter. De anslo at det ville gå minst en uke før tog kunne passere. Dette viste seg ikke å slå til. Blokkstrekningen var sperret fra 10. desember kl. 06.00 til mandag den 11. desember kl. 06.23. Ved hjelp av to stålskiner i 15 meters lengde og stort mannskap, lyktes det banemester Treseng å få banen i provisorisk orden.

Det var et løst lokomotiv fra Støren som gikk over først foran militærtog 1726 H.

Mandag 11. desember ble jeg forhørt av kommandanten på Røros og en politioffiser. Det ble påtalt at tyskerne ikke var varslet før.

Mandag 30. desember -44 kom en ny sabotasjeaksjon. På strekningen Stensi-Flatberg ble annenhver skinneskjød sprengt av disse karene. På strekningen Stensli st. til midt mellom Tamlaget og Øya: Fosseide, Arnesen og Sagløyken. Videre til Drøya: Kvaal og Langholen. Drøya til Holta bru: Haugen, Hansen og Husby. De tre siste gikk på ski til Brunhytta vest for Osøy bru hvor de oppholdt seg noen dager og drev våpenopplæring.

En dag ble de overrasket av en tysk skipatrolje. Det kom til kamp og tre ble skutt. De ble senere begravet ved Singsås kirke.

Klemmet'n

AV: GUDBRAND GRØT

Fra begynnelsen av 1930-åra og til ut i krigsåra var Klemmet'n med på snekker- og gårdsarbeid flere plasser i Haltdalen. Han ga seg til i lengre tid, og hadde da kost og losji på gården mens han var i tjeneste. Han var da som et "familie medlem" flere steder.

Henrik Klemmetvold var født 24. juni 1881 som den yngste av sju søsken på Klemmetvolla i Viken, Glåmos. Fire av søsknene ble ugifte, og den ene, Iver, var døvstum. Han kom til å virke som skomaker.

Ole Olsen Klemmetvold (Kleven), var faren, og mora var fra Sjulhus og hadde musikk i årene. Hennes far var Sjulhusgubben, den velkjente felespilmannen. Ole Henriksen Haugen, 1811–1897.

Det ble trangt om plassen heime på Klemmetvolla, og Henrik måtte dra ut. Han tok arbeid på gårder der han kom.

Hvert år var han tilbake en tur til heimtraktene, helst sommers tid. Han overnattet da ikke heime, men på Svendsvollen. Under oppholdet sitt i Haltdalen ordnet han med leveranser av ståggå-lena, hesjestaur og håggåstaur, som han hadde tatt opp bestillinger på i Viken. Der var det dårlig med slikt ørkje, da det her helst var bjørk.

Rivskaftørkje fant han på sagbrukene i Haltdalen der han fikk tak i bak. Alt dette ble levert til heimtraktene etter forhåndsbestillinger.

Vinteren 1932 var han med Gunnar Melien og satte opp stuggu på bureisningsbruket i Kjølsslåten. Det

ble innflytting den 28. juni 1933. Kjøkken og kamers var da ferdig.

I 1933–34 hadde han oppdrag med tømring av fjøskassen hos Kristoffer Sundt. Han hadde seng på loftet, og han hadde maten. Han var svært sein ved bordet under måltidene. Han plukket opp smulene, og ble tilsynelatende aldri ferdig. De måtte være tålmodige de som skulle være sammen med ham.

Han vasket seg ikke hver dag, men til helgene pusset han opp seg og gikk på bygda.

Han hadde lett for å flire og hadde en spesiell latter. Dette var han selv ille berørt av. Plutselig kunne han sprute ut og le, og det kunne komme malplassert.

Han hadde fela med seg. Men det tok lang tid med stemminga før det ble noe musikk.

Tømringa gikk svært seint for ham. Jens Nasset kom forbi en dag han holdt på hos Sundt og spurte om han holdt på å rive eller bygge! Han så vel ikke noen framgang i byggverket.

Hos Melien i Stor-Olagården var han også en lengre periode da han tømret på ei seterstuggu. Det skjedde på Melitrøen, hvor Magnus Melien senere bygde seg hus. Han bodde der på "karloftet" sammen med gårdens egen karhop. Her sto også "Klemmet-senga". Under oppholdet her gjorde han også glassetninger og dører.

Plutselig kunne han bli borte i lengre tid før han kom tilbake og fortsatte arbeidet han holdt på med.

Hos Larsem på Bjørgum var han også mye. Han var

Fra tømringa av fjøs på Nytrøen Sundt. Det er fra v. Kristoffer Sundt, Kari Sundt, Henrik Klemmetvold, Solveig Kverneng, Bersvend Sundt og Gunnvor Kvernmo (Sundt).

god kompis med Hans Johnsen Bjørgum. Men gubben sjøl på gården, John Hansen, klarte ikke Klemmet'n å holde tilbake latteren, når han så ham. Han hadde langt skjegg, var gammeldags og en skøyer. De gikk godt sammen de to, også så lenge Klemmet'n klarte å holde tilbake latteren. Når Klemmet'n gikk forbi der på veien måtte han se bort. Tenkte han på Jo begynte han å le.

Klemmet'n brukte alltid apostlenes hester. Han gikk til fots mellom oppdragene, og var stort sett tomhendt når han ferdes. Det var ikke stort han hadde med seg. Ungdommen terget ham mye for den spesielle latteren hans.

– Jo, jo, sa han ofte når han snakket.

I Ustgården i Aunegrenda var han også en del og gjorde arbeid. I 1934 tømret han fjøset hos Gerhard Holte.

Når han var til Hansan, Heksem på besøk pusset han opp seg.

I 1941–42 var han her som gårdsdreng. Han var da med på kjøring av allmenningsvirket sammen med Hans-Johan. Klemmet'n kjørte med en stor svart hest, og Johan selv med en yngre hest. Ofte kom han til Hansan like før jul og ga seg til. "Je fe fill vårrå litt", sa han når han kom. Og han ble da med og feiret julehøytiden her. På storloftet hadde han sin seng. Det var heft å vær hos Hansøm i jula. Han var med og gikk rundt juletreet og følte seg som heime her.

Han hadde fela med seg, men fingrene var etter hvert blitt krokete så det ble problemer med spillinga.

Klemmet'n og kårkallen Hans Johansen Heksem, var ikke alltid enige. Hans var 10 år eldre, født i 1871. Johan som drev gården var en del borte og en del syk. Da var det de to gubbene som "styrte".

Klemmet'n for til pleieheimen i Ålen og fikk badet seg. Han ble syk ei stund da han var med Hansøm, og fikk gulsott. Men han ville ikke til doktor. Han kom allikevel på sykehus og derfra heim til Klemmetvol-len. Han døde heime 16. mai 1950, og er gravlagt på Glåmos kirkegård.

Eiendelen etter ham ble solgt på auksjon om høsten.

Det var noe verktøy som ble solgt, ellers var det ikke så mange ting. Det var mye folk på auksjonen. Det fortelles om et par fine skinn fingerhansker som ble solgt. To brødre bød opp hverandre på hanskene, da de ikke var klar over hverandre.

Det sies på Glåmos av eldre som kjente ham at Klemmet'n hadde en annen dialekt enn vanlig på stedet. Det kom kanskje av at han hadde vært mye borte fra heimtraktene.

Henrik Klemmetvold blir i Haltdalen karakterisert som en stillfarende kar, i noe samme humør hele tiden.

Vårvon ifrå Volløm

AV: ANNY BERIT ÅSVOLD

Mars 2004

Sjå fjolårsblomstran søm kneise ti snø
å minne om såmmårn i fjol!
Men tett punni úriven, der ligg de nok frø
søm stunne på vårvinn å sol.

Nån vesna røllik me gulna bla
e tegn på førgjengeliheit.
At live går viar, de gjær oss gla,
– me tru på i evihet!

At nån kjæm te, å nån må gå,
– de e bærre live sin gang.
'N oldefar gjekk, men Vårherre, han så,
han gi oss en gave ti fang.

Ti minna står de en fjolårsblomst,
– en avglans tå liv søm e levd.
No vente me på en tesynekomst,
se live kan hålles til hevd!

Oktober 2004

Å jenta kom i oktober en gång,
en måne me stordag frå før.
Å dagan ska fylles me liv å sång.
I sjel banka mjukt på vår dør.

Samegutten som frøs i hjel ved Riasten

AV: EINAR GJÆREVOLD – ILLUSTRASJON MATTIS DANIELSEN

I fjorårets utgave av Oppunder Fjellbandet trykte vi et utdrag av Elling E. Sundrønnings dagbok. Der fortalte han om samegutten som frøs i hjel da han gikk på ski fra Ålen til Riasten en februar-dag i 1900.

Med hjelp av opplysninger fra Petra Langeland, Ålen; slektsgransker Paul Fjellheim, Røros; lokalhistoriker Sigfred Hovda, Valdres; Jenny Fjellheim, Rørosmuseumet og klimaforsker Gustav Bjørnbæk, Meteorologisk institutt, er det nå mulig å rekonstruere omstendighetene rundt tragedien.

Ved kirketid den 18. februar 1900 gjør Morten Larsen seg klar til å legge ut på ski. Det har vært bitende kaldt i mange dager. Et høytrykk har ligget over Midt-Norge siden slutten av januar og kulda får folk til å holde seg inne.

Morten er 14 år gammel og bor hos Guri og Klaus Ustigard Grønli i Ålen. De har forsøkt å overtale ham til å vente til kulda gir seg. Men Morten henger skinnskreppa over ryggen. Han vil avsted. Han vil til setra som Ustigard Grønli har ved Riasten. Der har morsøster Anne Margrethe Mortensdatter Kant og hennes mann, Nils Thomassen Bull, fått lov å være denne vinteren. De er hans pleieforeldre.

Morten Larsen er eldst i en søskenflokk på fire, født i Hessdalen i 1885. Til våren skal han konfirmeres. Mora heter Lucie Mortensdatter Kant. Faren er Lars Jonassen fra Meråker.

Lars var dreng hos Nils Thomassen Bull, som drev med rein i Hessdalsfjellene, da han traff Lucie. Paret giftet seg etter kort tid i Røros kirke. Men bryllupsfesten sto i Engan i Hessdalen. De to førte en omflakkende tilværelse. I flere år holdt de til i Valdres, der de jobbet som reingjetere for Vang og Øye Reinselskap.

Opp gjennom hele 1800-tallet lå samer og bønder i strid om beiterettene i Rørosdistriktet. En lang og bitter krig med rasistiske overtoner. I Ålen og Hessdalen var konfliktnivået lavt sammenliknet med andre steder.

Etter flere år med dårlig vær, var beitet elendig for reinen sist på 1800-tallet. Med beiteforbud i store områder, oppsto det krise i næringa. Mange reineiere gikk konkurs og måtte slakte dyr i hopetall. Nøden rammet også Lars og Lucie. Da de ikke lenger hadde

noe å leve av i Valdres, flyttet de nordover igjen – i håp om bedre kår i Ålen.

Der ble fattigcommisjonen redninga en stund. Lappefogd I.B. Herstad skriver i årsberetninga for 1897 at familien fikk bo på gården Bendosmyren i Ålen. Der ble det yngste barnet født.

Men fattigvesenet fryktet at familien skulle få hjemstavsrett i bygda og bli en byrde. Siden Lars og Lucie hadde bodd i Valdres, mente man at de hørte hjemme der. I 1899 ble den lutfattige småbarnsfamilien utvist fra Ålen. De havnet i stedet på Røros, der de fikk bo i et gammelt hus i gruvebyen.

Faren til Morten skaffet seg arbeid på Arvedals gruve. Mora spedde på inntektene med å lage finnsko. Men fire sultne unger ble for mye. Eldstemann kunne ikke bo hjemme lenger. Foreldrene fikk hjelp av Lucies søster og hennes mann. Siden de ikke hadde egne barn, ville de overta forsørgeransvaret for Morten.

Men 1899 var et vanskelig år for Nils T. Bull og kona også. Den statlige Lappekommisjonen slo fast at Bull ikke hadde beiterett i Hessdalsfjellene. Han fikk ordre om å flytte med det samme. Men Bull hadde ingen andre steder å dra, og ble nødt til å slakte hele reinflokken.

Vinteren 1900 finner vi dem på Grønli setra ved Riasten. Det er vanlig at samene får bo på setrene der om vinteren, og Grønli-folket er kjent for å være tolerante. De to livnærer seg av rypefangst. Det er neppe til å bli feit av.

Men hva gjør Morten i Ålen? I følge den lokale lappefogden går han på skole i Hessdalen. Hvorfor han ikke også bor der, vet vi ikke. Kanskje har han et kryp-

inn der de dagene han går på skolen, og ellers bor i Ustigard Grønli?

Den unge sammen får skyss til Reitan stasjon. Der stikker han finnskoene i tåvieren på bjørkeskiene. Det knaker i snøen. Morten er tynnkledt. Kanskje har han på seg bare skjorte, genser, en gammel jakke og vømmølsbukser, foruten votter, skjerf og lue. Besluttomt setter han avgårde. 14 år gammel gir han seg fjellet i vold. Han har drøye to mil å gå.

Morten vet ikke at denne måneden er den kaldeste som skal bli målt i Norge. I løpet av 110 år synker aldri gradestokken så lavt som i 1900. På Røros blir det registrert 43,5 minusgrader. Søndag den 18. er det 22,4 kuldegrader på Kongens gruve, den nest laveste dagtemperatur som er målt offisielt i februar. Lappefogden oppgir at det er 27 kuldegrader i Gauldalen samme dag. Når Morten staker seg fram på tunge, tørrubrente ski over Kjølifjellet, blåser en sørøstlig bris i ansiktet på ham. Den gir ei effektiv kulde på 40 minusgrader.

Hvorfor snur han ikke når han fryser? Hva skyldes den voldsomme viljestyrken som styrer skrittene hans over det hvite, dødelige landskapet? Senere skal det bli fortalt at gutten vil til Grønliet for å låne penger av stefaren så han kan ta toget til Rørosmartnan. Kan-

skje tenker han å besøke mora? Skal han til Røros for å hjelpe henne med handelen?

I time etter time kjemper Morten seg framover. Oppe på fjellet mister han all følelse i kroppen. Kulda rasper nedover luftveiene og langt ned i lungene. Huden har fått alvorlige frostskafer, tærne er svarte og stive, øynene fulle av is. Gutten verken tenker eller ser klart. I kveldinga nærmer han seg setra og den varme ovnen. Vet han hvor nær han er når kreftene omsider tar slutt? Tre hundre meter fra setra orker ikke Morten mer, han orker ikke gå, ikke rope, ikke tenke mer.

Det blir sagt at dersom Morten hadde tatt ett stavtak til, kunne han ha glidd fram til seterstua. I stedet finner Nils Bull ham i snøen to uker senere – den 4. mars. Steforeldrene visste ikke at han var på vei. Liket blir hentet av Klaus Grønli, Per Andersen Gjære og Børre Ingebrigtsen Langeland og kjørt ned i bygda med hest. Begravelsen går ut fra Ustigard Grønli.

På Kvennøyen overfor Gammelvollen ved Riasten blir det reist en stein til minne om Morten. En enkel steinhelle uten noen form for inskripsjon. Der står den helt fram til neste århundreskifte. Da blir den tatt av noen som trenger ei steinhylle.

"Finne-Lussi"

AV: EINAR GJÆREVOLD

Det var ikke uvanlig at samer omkom på fjellet om vinteren i gamle dager. De levde under barske forhold, var som regel fattige og bodde dårlig. Noen frøs i hjel, andre gikk gjennom isen på vannene og druknet. Ble de syke, var det ofte langt til lege.

Morten Larsens livshistorie slutter her. Men den tragiske fortellinga om familien fortsetter.

I årevis fartet Lucie Mortensdatter Kant og Lars Jonassen omkring. Fra Ålen og Hessdalen til Valdres og Hardangervidda, så nordover igjen til Singsås og Stjørdal. Fram og tilbake i følge med reinen. De bodde på setre og i koier, eller på gårdene hos folk. Lucie var 11 år eldre enn mannen. De fire barna ble født på ulike steder. En av sønnene kom til i ei koie ved Øyongen. En datter ble, i følge lappefogden, født "på marken" ved Forelhogna under reinflyttinga.

Når det var uår for reindrifta, livberget de seg med forefallende arbeid. Flere ganger må de ha vært på nippet til å sulte i hjel. Selv syntes de fattigkommisjonen i Ålen behandlet dem urettferdig. De ble regelrett jaget fra bygda i 1899.

I 1902 gikk noen av arbeiderne på Arvedals gruve til streik, og Lars Jonassen var med. Det kostet ham jobben. Annet arbeid var ikke å oppdrive, Lars måtte sørover for å finne noe. Lucie ble igjen med de fire gjenlevende barna på Røros.

Mannen fikk arbeid på Vossebanen, men brøt forbindelsen med kona og forsvant. I 1903 tvang Røros fattigkommisjon Lucie og barna til å reise til Valdres. Der bygde hun seg ei tømmerkoie langt inne på fjellet overfor Njukestøle i Smådale. Hvem som hjalp henne, vet vi ikke. Tre år senere rammet tragedien påny. I august 1906 døde den yngste datteren, Maria, av tuberkulose. I mars året etter døde sønnen Jonas, og i mai 1910 måtte eld-

stedatteren, Margrethe, gi tapt for tæringsjuka. På ti år mistet Lucie alle barna sine.

Plutselig var hun helt alene. Nå flyttet hun ned i Vang, der hun fikk bo på forskjellige steder.

Lucie ble en original i bygda. Hun fikk oppnavnet "Finne-Lussi" og var ofte å se etter veiene med reinskinn-sekken sin. Folk ga henne mat og kaffe både her og der, og betalte de ei krone, danset hun for dem på kjøkkengulvet. De som husker henne, beskriver henne som voldsomt temperamentsfull, "knøttende lita og rund og slett ingen skjønnhet". Men ved kirka om søndagene vakte hun beundring med den fargesprakende samedrakta si.

På sine gamle dager var Lucie nesten blind. Likevel klarte hun seg godt. Hun døde 23. september 1944, 87 år gammel. Et langt og strevsomt liv på rangstogens nederste trinn var slutt.

LUSSE: Lucie Mortensdatter Kant ruvet ikke mye i terrenget. Hun mistet hele familien sin på få år og fikk mer motbør i livet enn de fleste. Her er hun fotografert i Valdres, hvor hun fikk tilnavnet "Finne-Lussi", kanskje en gang på 1930-tallet. Mannspersonen er ukjent. Kilde: Sigfred Hovda.

Hoppbakken

AV: JOHN BJ. HEGSETH

Det var i de glade (eller mindre glade) barndomsårene og i ungdommen en fant på de mest vågale utfordringer, og en kan lure på av og til hvorfor en fremdeles er i live. Ja, det er så en kan tru at det er høyere makter som passer på en. Eller om det er slik at det er bestemt hvor lenge en skal få ferdes her på jorden? Slike tanker er vel helst noe en gjør seg når en blir eldre kanskje. Men jeg har hele tiden lurt litt på dette, etter de forskjellige opplevelse jeg har hatt og hvor heldig jeg måtte ha vært når det sto på.

Det er en historie fra barndommen jeg vil fortelle om, som har fått meg til å tenke slike tanker. Enda det har vært flere hendelser som kan få en til å tenke på høyere makter, når en i ettertid ser tilbake på det som skjedde.

Historien er fra skoledagene, kanskje fra et av de siste årene fra folkeskolen og på en av fridagene hvor vi var hjemme fra skolen. Jeg var alltid opptatt av hopp og hoppbakker, enda så dårlig utstyr jeg hadde. Og hoppbakker var noe som vi ikke var for bortskjemt med i Hessdalen. Det var en liten bakke som jeg vet vi brukte hver vinter, og det var Oppstuggu-bakken. Det var til tider flere bakker i Hessdalen, men så var det dette med avstand og vilje til å holde bakkene i stand. Og det var ingen til å kjøre oss imellom den gangen.

Men etter å ha hørt om store fine svev referert i radioen, eller at en hadde ved selvsyn sett hopprenn i Verbakken nedi Ålen, så kom selvfølgelig interessen for å finne større bakker. For å ape etter storhopperen...

Jeg gikk derfor ofte å så etter mulige bakker som kunne egne seg som hoppbakke. Men enten var bakken for slakk eller så fantes det ikke ovarenn, og skogen var bestandig i veien på en eller annen måte. Vi var ofte i råen ned mot elva, der var det i hvert fall bakker, men noen hoppbakke var det vanskelig å finne. Vi for allikevel og bar på en snøskuffe i tilfelle det skulle dukke opp en mulighet. Det kom og an på hvordan snøen la til eller drev sammen, og noe fant vi nesten bestandig. Og etter mye slit og strev fikk vi måket til et hopp av gammel drevsnø eller kornsnø for en dag. Men de store opplevelser og nye rekorder uteble.

Men så en dag kom vi til å tenke på en bakke nedenfor Dillan nesten utmed storhølen i Hersja. Der var det en fin bakke som kunne egne seg til noe større, syntes vi.

Og vi, det var jeg da og John Arvid, som delvis delte min interesse for hopping. Men det var noe krattskog nede ved elvekanten som vi måtte rydde. Bakken

såg så bra ut, at vi hentet en øks i tillegg til den vanlige snøskuffen. Noen tillatelse til å rydde krattet var ikke innhentet fra eieren, men det var ikke noe problem på den tiden. Det var bare å sette i gang å hogge det, for bakken lå jo der så litt kratt kunne ikke stoppe oss. Og det måtte eieren skjønne.

Det ble et svare strev for oss. For selvfølgelig var det nesten meteren med kornsnø mellom buskene og vi måtte ta av oss skiene mens vi holdt på. Resultatet ble at vi hogg der vi kom til litt oppe på stammen enda vi forsøkte å komme så langt ned som mulig. Etterpå måket vi snøen tilbake over stubbene som sto igjen og klapet til så godt vi kunne. Så var det å ta fatt på bakken.

Vi brukte bestandig å klappe til bakken så den ble fin og fast, men denne kornsnøen lot seg ikke behandle, det var nesten umulig å få til et fast underlag. Og så veldig fast vart det nå heller ikke bestandig når vi holdt på. For vi hadde aldri tid til å vente til det kjølna til og ble fast, vi måtte jo prøve å hoppe vet du samme dagen.

Dessuten så var det ikke noen avsats for å stille til hopp heller, når vi endelig kom opp på toppen. Det var med andre ord ikke særlig plass til noe hopp, så det ble en ny skuffelse det her. Men med en ukuelig optimisme, tråkket vi bakken ned igjen og tok fatt på en ny tur opp med tråkking. For det var nå rart om vi ikke skulle få til et hopp der, for ovarenn var det.

Vi så for oss bakken nedafrå med antydning til en kul der hoppet skulle ligge og en lang glenne i skogen for ovarenn, sikkert etter et eller annet ras en gang i tiden.

Det var veldig bratt der, men det var det i Verbakken og. Det skulle være slik, eller det måtte være slik mente vi.

Da vi kom opp andre gangen, var det med det for øye å renne ned att. Vi brukte å renne bakken først i slike "store" bakker! Og det skulle rennes av en på hver side av tråkkinga, slik at bakken fikk sin rette markering.

"E tror vi må klappe en gang te e, sa han John. De e for løst, kanskje må vi vente med resten te en anna dag," sa han. Vi begynte å klappe ned igjen, men suget etter å prøve unnarenn ble for stort, det var nå feigt og, ikke renne ned. Så jeg ropte til John at; "nei, e vil prøve bakken e."

"Ja, gjør det da, men vent te e kjem meg ne at."

Det så skummelt ut det her, det var veldig bratt som sagt, og den lille glenna i skogkanten ned mot elva så i grunnen litt trang ut?

Og var det ikke litt brå overgang og tru?

Men når jeg nå hadde sagt det, så kunne jeg nå lik-
som ikke ombestemme meg heller. Hadde jeg nå enda
stått nedi bakken et stykke, for eksempel der jeg hadde
sagt at jeg skulle prøve bakken. Men jeg hadde trakk
helt opp at, dit formodenlig et hopp skulle bygges.

Nå var jeg nødt til å renne, for jeg ville ikke ha det
på meg at jeg var feig.

Jeg så ned, jeg måtte se over skibindingene. Jeg huf-
set opp buksen som hadde glidd litt ned mens vi holdt på
med tråkkinga. Dro huva godt nedover øra, og så opp og
ned mot dolpa. Huff, at jeg sa at jeg skulle renne da...

"Det her tru e er brattar enn Verbakken det", ropte
jeg "Ja, de e kanskje det ja", svarte det der nede. "Men
va de itj slik du ville ha de da?"

Det lød langt unna det svaret, syntes jeg, og litt pro-
voserende... "Kess e det ned i dolpa no da?"

"Jo, det ser nå bra ut no!"

Nå måtte jeg renne, viss ikke ville han begynte å
lure på.

"Det e nå fill itjnå kram snø nedi der?"

"Nei, det e nå for kalt te det." Jeg klappet to tre trinn
ned.

"Ja da kjem e da!"

"Ja, berre kom!"

Nå måtte jeg kjøre ned. Unna veg, ropte jeg. Og så
satte jeg utfor. Å, huff som farten økte, plutselig var
dolpa der. En fullstendig utfliating i løpet av en fem seks
meter. Jeg klarte ikke trykket og ble feid overende, rett
over der vi hadde hogd av buskene. Jeg deiset gjennom
den løse snøen, kjørte en av rankene opp gjennom yter-
jakken rev ut alle knappene som ble strødd utover elva,
og ble liggende å gispe etter luft, og dro noen fæle lyder
... nesten over på den andre siden av elva. Det var ikke
direkte vondt, men jeg hadde mistet pusten og utstøtte
noen rare lyder. Og når jeg endelig så klart igjen etter å
ha gravd snøen ut av øya, sto kammeraten min på land,
med hodet støtta mot bladvåttene...

Han turte ikke se mot der jeg lå. For med den vold-
somme farten, fallet, klesfillene, knappene og snøsku-
ra som for gjennom lufta, og de fæle lydene, var det
sikkert slik at han trodde det var slutten for storhoppe-
ren. Og ranken sto at, naken opp gjennom snøen. Han
fikk ikke gjort jobben sin godt nok.

Jeg prøvde å snakke, men fikk det ikke til, fortsatt
var det bare rare lyder og det gjorde veldig vondt i
siden når jeg skulle bevege venstre armen. Til slutt
fikk jeg fram noen ord om at han måtte hjelpe meg opp
at. Jeg klarte ikke bevege meg stort, for det gjorde så
vondt. Han kom meg til unnsetting, lettet over at det

sto til liv. Nå var motet og lysten på ny hoppbakke
borte, vi tok fatt på hjemturen. Det nyttet ikke å løfte
venstre armen for smertene i siden. Kameraten måtte
bære både øksen og snøskuffa. Hvordan jeg kom opp
bakkene husker jeg ikke så nøye. Men da jeg endelig
kom hjem og aldri ble ferdig med å koste av meg
snøen, kom mor ut på trappa:

"Kess e det du ser ut?" Har du revvi tå de klean å no."

"Nei, det e vist berre knappan som for. Å døm har e
i bokslomma!"

"Men har du gjort det nå da? Du e så blek å?"

"Ja, e vet itj e... e... har så vondt i sia. E klare itj å
løfte vinster arma" Så fikk jeg hjelp til å få av meg
snøen og komme meg inn.

Men så var det slik at jeg skulle på butikken for
mor samme dagen. Nå ble det et problem. Men jeg
hadde så lyst til å dra på butikken, for det var ikke helt
fritt for at jeg var litt forelsket i en av jentene, som
gikk motsatte dager av meg. Vi gikk annen hver dag i
skolen den gangen. Så etter en stund sa mor:

"Du klare fil itj å renne på bua hell no da?"

Å jo da, e ska nå greie det! Ja, så bar det ut at da,
men fy tusan som jeg strevde for å få på skiene. Og så
skulle jeg liksom vise mor at jeg rente og brukte begge
armene, for hun sto i vinduet og såg etter meg.

Jeg kom til butikken og fikk gjort den handelen som
mor hadde sagt. Og alt passet jo så godt, med att klas-
sen til ho som jeg var så opptatt av kom hjemover
samtidig med at jeg skulle hjem. Kanskje med en liten
tilpassning fra min side...

Om det ble slik at jeg fikk sett henne akkurat den
dagen vet jeg nå ikke, men i hvert fall kom jeg til å
renne sammen med bror min og andre kamerater hjem.

Da vi kom til Rognsådalen og skulle renne ned denne,
rente bror min foran meg. Han drev og tullet og små-
svingte med den følge at han datt, jeg holt på å renne rett
inn i han, men for å unngå å kjøre på han, måtte også jeg
legge meg ned. Da var det gjort på nytt! Jeg fikk nesten
den samme opplevelsen som jeg hadde før på dagen,
mistet pusten igjen og smertene i den venstre siden økte
på. Jeg kom meg ikke opp igjen heller alene.

Først jeg forsøkte å røre på armen stakk det til i
siden. Ingen forstod denne gangen at jeg trengte hjelp,
de begynte bare å renne videre. Men jeg tror bror min
skjønte at det var noe som var galt, så han kom tilba-
ke. Jeg fikk hvasket at jeg hadde slått meg før på dagen
og nå ble det bare verre, men han trodde åpenbart at
jeg tullet. Allikevel ventet han og hjalp meg opp. Jeg
kom meg nå hjem igjen med egen hjelp, men da bar
det rett til sengs. Og det ble feber og gråt og tenners

“Småvandene”

– en rydningsplass i allmenningen

AV: ARNFINN SMÅLI

I sommerferien 1999 gjorde jeg endelig alvor av det jeg lenge hadde gått og tenkt på – å oppsøke plassen inne ved Småvatnan hvor min tippoldefar slo seg ned med familien i 1860-åra.

Ole Johannessen Kongsli fra Nord-Fron i Gudbrandsdalen var i slutten av tjuetåra da han kom til Rana, sommeren 1861. Han var eldstemann i en ungeflokk på ni. Heimen var en liten husmannsplass, og dalen var overbefolket, så det var ikke mye til framtid der.

Ole var, som mange andre gudbrandsdøler, flink med hendene. Han var flink til å arbeide med berg og stein, og kunne mure, både piper og grunnmurer. Disse evnene hjalp til å skaffe ham arbeide ved gruve-vene i Orkdal i Sør-Trøndelag. På denne tida var man etter hvert blitt klar over hvilke skatter Ranafjellene inneholdt. Flere mer eller mindre vellykkede gruveprosjekter ble dratt i gang, og behovet meldte seg for effektiv framdrift. Selskapet i Trondheim, som på denne tida satt på rettighetene, eide også gruve-ene i Orkdalen, og de sendte Ole Johannessen nordover til Mo for å være sprengningsbas ved prøvedriften her.

Ved siden av sprengningsarbeid på slike steder, hovedsakelig i Mofjellet, tok Ole på seg murerarbeid. Han rakk mellom annet å sette opp en fjøsmur i Utigarden i Almlia, og han var med å sette opp grunnmuren til den nye prestegården som sokneprest Nannestad lot bygge på Mo i 1867.

Gruveselskapet betalte også båtreisen nordover for hans forlovede, 23 år gamle Hansine Olsdatter, som Ole hadde blitt kjent med under oppholdet i Orkdal.

Med seg hadde de også Hansines datter, Marie, født i Holtålen 1859.

Å få et barn utenfor ekteskap på den tida, ble vanligvis ikke tatt nådig opp, og det var trolig en lykke for Hansine da, at hun ble sammen med Ole, og slik kom seg bort fra heimbygda og sladderer. Hansine var nok forøvrig et kvinnfolk med bein i nesa, i stand til å klare seg sjøl, skulle det senere vise seg. Flink til å sy var hun og, og med sine evner i å behandle saks og sytråd, kunne hun lage de fineste plagg, og slik skaffe seg noen slanter til livets opphold. Disse to, Ole og Hansine, hadde altså slått sine pjalter sammen og mente at de kunne prøve å skape seg et liv i Rana.

I førstninga leide de et rom på gården Kjempheia. Deres førstefødte, Johanna Mathilde, kom til verden 14. april 1862, og ble døpt 13. juli. To uker seinere, den 27. juli, giftet Hansine og Ole seg, og med en hel familie å fø på, såg han at dette ble for smått. Noen gruvearbeider ville Ole aldri bli, heller ikke ville han trelle på en husmannsplass. Til det var frihetstrangen, for stor. Nei, han ville ha sitt eget, skjønt det syntes i utgangspunktet nesten umulig. All jord, både god og dårlig, var opptatt, og bygda i realiteten overbefolket. De som ikke søkte videre nordover i landet, kom snart til å reise over havet, til Amerika.

På en av fjellturene med børsa kom han over Mofjellet og ned til Småvassdalen. Ved nerenden av det østligste av de to vatna, om lag 520 meter over havet, så han en mulighet. Barskogen tok slutt lenger nede i dalen, men her var til dels storvokst bjerk, older og ei og anna rogn og selje. På nordsida av vatnet var

gnissel. Doktor Engeseth måtte komme og se til sveklingen. Han konstaterte brudd og brist i flere ribben og snørte meg inn etter alle kunstens regler.

Slik har jeg siden gått med noe innklemt venstreside. Det er ikke vanlig å snøre sammen slik i dag. Men det er nok for sent å søke erstatning for meg.

“Men det er nå bare slik at en ska nå itj leveres inn at slik som en kom til verden! Det ska nå vises at en e brukt?”

det store gressmyrer, og i solhellinga ned mot vatnet var det godt jordsmonn. Der var fisk i vatnet, og liene var fulle av ryper. I småskogen stod blåbærlyngen tett, og myrkantene var kvite av molteblomster.

Ole lot ikke gresset gro under beina på seg, men søkte properitær Coldevin, og fikk løyve til å rydde seg en gard her ute i allmenningen, ved den ytterste grense for sjølberging. På andre sida vatnet låg snau-fjellet.

Det skulle da også vise seg at eksistensen ble i hardeste laget her oppe. I 1865 hadde de riktignok 3 kyr, 1 sau og 5 geiter, men utsæden var bare en kvart tønne poteter. Korn av noe slag var ikke råd å dyrke så høgt til fjells. Når de attpå til ble motarbeidet av til dels svært dårlige somre, spesielt uårene 1865 og -67 tør være kjent, kunne det bare gå en vei.

Det kuliminerte sommeren 1869. Hansine var "på vei", og en mandags morgen kom veene på henne, før beregnet. Utpå dagen kjente hun seg litt bedre, og det ble til at hun og Ole skulle prøve å ta seg ned til Vatna, til folk. Småjentene, Marie på 10 og vesle Johanna på 7 år, måtte være heime og se etter feet og passe varmen.

De kom ei halv mil ned i dalen. Ole kvista i ei fart de nederste greinene på ei stor bustegran, og hjalp Hansine til rette. Og der, på ei seng av granbar, i nordvest og snøfokk, kom min oldefar Hans Olsen Kongsli til verden.

Den veka la snøen seg helt ned til fjæra. Kalenderen viste 5. juli 1869...

Det kom noen godværsdager i slutten av måneden og begynnelsen på august, men fra den 19. august regna det nesten i ett til den 29., da regnet gikk over til snø. Natt til 2. september kom det så frost, som drep-te det siste som måtte være av liv på markene. 1869 ble det siste året i Småvatnan for Kongsli – familien. Året etter var de flyttet til et nytt sted, men det er annen historie.

Ett hundre og tredivye år er gått. Det er fredag 13. august 1999. Jeg har kjørt vestover langs Akersvatnet og parkert bilen på høgda, der veien svinger seg nedover Averdalen, mot demninga. Været er lettskyet og pent når jeg krysser myra og tar meg oppover den bratte lia vest for Nevertjønna. Sekken inneholder som vanlig mer enn nødvendig, også på korte turer, og jeg må puste på et par ganger, drikke vann og tørke svette på turen opp. Etter tre kvarter er jeg oppe på toppen av Kopparfjellet, 833 m. over havet. Jeg setter meg på en knaus og nyter utsikten. Bak meg ligger Akersvatnet hvor Gressfjellet speiler seg i sola og bortafor skimter jeg Gressvatnet, Okstindene, og – for meg – navnløse fjell langt innover i Sverige. Mot nordvest ligger fjor-

den, Langvatnet og Svartisen, og langt der ute, Strandtindene. I nord og nordaust hever Junkeren, Kjerringfjellet og Ørtfjellet sine snø- og bredekte topper. Øst for meg, under Hellerfjellet ligger Fisklausvatnet, og rett under meg ligger Småvatnan, 300 høydemeter lågere.

Det klinger i ei bjelle. En flokk reinokser jogger forbi med hevede hoder mens de skjeler nysgjerrig til side for å ta inntrengeren i øyesyn. Jeg tar fram kik-kerten og lar blikket gli langs nordsida av det som før oppdemmingen var det øvste vatnet. Det lyser grønt inne i glissen bjerkeskog.

Det går fort nedover fjellet på andre sida. Prøver å la være å tenke på tilbaketuren. Ved ei lita tjønn nede på flatene tar jeg en liten pause. Slenger ut markduppen, drikker vann og spiser sjokolade. Tjønna virker imidlertid livløs, og snart trasker jeg videre.

Elva er nesten tørr. På haugen på andre sida passerer jeg Jernverkshytta, og krysser bekkdalen på andre sida.

Kommet ut av isterkjerret, finner jeg stien som går langs vatnet de drøye to kilometrene utover, til demninga ved vestenden. Etter tre – fire hundre meter forsvinner stien i et krattbelte, og jeg bryr meg ikke om å finne den igjen.

Det er fuktig og frodig der jeg går inne i den glisne skogen. Jeg skrever over et vindfall, og blir var noe som beveger seg til venstre for meg. En stor reinokse braser gjennom busker og kratt, krysser foran meg og forsvinner mellom trærne til høyre. Jeg kan så vidt skimte det digre geviret mellom greinene der den har stoppet opp for å iakttå meg. Sekunder seinere husker en annen rein, ei simle, lett forbi, motsatt vei. Jasså, tenker jeg, hva er det dere driver med, det er da ikke løpetid ennå!

Etter å ha gått nesten en kilometer langs vatnet, vet jeg at jeg har gått for langt. Jeg rusler ned til stranda, og på et kvitvasket berg slår jeg meg ned og finner fram svartkjelen og skinnposen med kaffe. Det ligger tørre kvister og røtter i fjæra. Er blitt sulten etter hvert, og det smaker godt med et par brødsiver. Skjærer også et par sneier med tørket kjøtt som jeg legger i trekoksa før jeg slår kaffen over.

Etter rasten slenger jeg igjen sekken på ryggen før jeg sakte begynner på returen, alt mens blikket farer over terrenget. Ei myrhelling med frodig gress går over i ei avlang slette, nesten som en terrasse, mellom vatnet og knausene og myrene ovenfor. Store bjerke-trær står spredt utover. Ei og anna rogn og older. Til venstre ser jeg bergskrenten jeg passerte tidligere og som strekker seg langs sletta og skaper ly for nordavinden. Og med ett ser jeg det; rett foran meg – forhøyningen. En overgrodd gråsteinsmur. Et husfundament, om lag fire meter i firkant.

Jeg stopper opp og legger fra meg sekken i gresset. Går rundt muren og betrakter den. Like framfor, til siden for hustufta og i rett vinkel på denne går et avlangt søkk overgrodd med turt, tistel, tyrihjelms og skogstorkenebb: vekster som gror der fe har hatt tilhold. Vollen rundt, som ligner på restene av en mur, tyder på at her har fjøset stått. Det hele ligger fram på en bratt bakkekam og vekstene har bredt seg i ei tunge nedover bakken, slik møkra har seget ned og nærret jorda.

Selv så lang tid etter, kan en på gresset i skråningen bortover ane at her har det vært slått, og her har buskap beitet. Ved bunnen av skråningen går stien forbi, og litt nedafor ligger vatnet.

Det er fint her en slik sommerdag. Jeg blir rolig sittende å betrakte tuftene mens jeg ånder inn stillheten og freden som hviler over stedet hvor en liten familie prøvde å skape seg et liv og et utkomme, drøye 130 år tilbake. Jeg ser for meg to småjenter som sitter i gresset trampå bakkekammen. De plukker på hvert sitt blåbærris. Den ene rundkinnet, med lyse lokker, den andre mørkere og litt større. Ut av døra på den vesle stua kommer en ung kvinne: – De får rope åt 'n far at han får komme inn å eta .

En idyll. Men jeg ser også for meg vinterstormer og nedsnødde små hus og mer eller mindre vellykkede jaktturet på kanten av loven. En kamp for føda, hvor det var praktisk med kort vei mellom stue og fjøs.

Jeg tar fram fotoapparatet for å feste inntrykkene på film. Det blir to bilder, så er det slutt på filmen. Utgjort, var sikker på at det var mye film igjen. Kameraet går ned i sekken igjen før jeg slenger den på ryggen. Jeg får ikke festet hoftebeltet, reima har løsna fra spennna. Det var da rart, det har ikke hendt før. Jeg fester beltet, tar et siste overblikk, og tar et par skritt. Den ene skoen løsner; reimene ligger i en vase på marka. Det var da voldsomt! Jeg knyter reimene omhyggelig og rusler ned bakken.

Kommet bort på stien snur jeg meg og ser tilbake. Det ligger et par små, grå hus der. Opp av torvtaket på det bakerste stikker ei gråsteinspipe. Ei tynn røykstri-me siver opp av den. Framme på bakken står en hengslete, senesterk kar med hendene i lommene og ser taust etter meg. Jeg letter på hatten og nikker, jeg kommer nok tilbake. Så er synet borte.

Borte i skogkanten støkker jeg et par ryper som flakser støyende av gårde, mildt forskrekket over å bli forstyrret. Bare for dem og de to reinsdyra jeg traff i stad er det liv laga her inne.

Det føles som om de har sagt meg: – Dette er vår verden. Du kan besøke den, men du kan ikke leve her. – Et par av de to-beinte prøvde en gang, men måtte gi tapt.

Ære være dem for å ha prøvd.

Rydningsmannens jul

AV: ARNFINN SMÅLI

Det var lillejulaften morgen, en gang i andre halvdel av 1800-tallet. Det var enda halvmørkt da Peder Olsen huka seg ut av døra på den vesle stua ved Litjvatnet og satte kursen innover skauen og lia opp mot Storfjellet. Plassen, som lå på ei flate i lia tett oppfor vatnet hadde han og kona hans rydda sjøl. Det var ikke rare plassen, men de hadde da tre kyr og fire sauer og denne høsten hadde de fått inn tre tønner poteter. Noe slags korn gikk ikke an å dyrke så høgt opp mot fjellet, men med jakt og fiske og noen småjobber nede i bygda, klarte de seg da på et vis. Blant annet hendte det ikke så sjelden at Johanna, kona hans Peder, fikk oppdrag med å sy klær for bøndene nede i bygda. Hun var flink med det, Johanna.

Førjuls vinteren hadde vært mild, med lite snø. Ved gårdene i dalen nedafor vatnet lå det bare et par tommer snø, og sjøl oppe på fjellet gikk det greit å ta seg fram til fots. De siste dagene hadde det imidlertid klarna opp og blitt kaldere. Peder hadde børsa med seg. Han håpa å kunne spe på med noe ekstra til jul. Inne i liene beita haren i fjellbjørk-krattet, og der hadde han satt opp snarer av vidje og tæger. Oppe ved skoggrensa holdt fjellrypa til. Det hadde ikke vært noen tradisjon i bygda for fangst av fugl, men siden handelsmannen hadde begynt å ta i mot ryer for eksport, hadde Peder så smått begynt å prøve seg på fangst av disse fuglene, som det var store mengder av. Snarene hadde han forsøkt å lage av hestetagl, og nå var han veldig spent på resultatet.

Mens han gikk der tenkte han på Johanna og de to småjentene, Oline og vesle Mathea. De hadde holdt til i Vassenget, som de kalte plassen, i over fire år nå. Sjøl om dette året hadde vært bra, hadde det vært et slit den første tida, og han visste at det var begrenset hvor lenge de kunne holde ut her inne. Vassenget kunne for såvidt være greit nok om sommeren, men den var kort, og når vinterstormen ulte rundt novene og snøen la seg opp til takskjegget, da var det ikke mye trivelig hverken for folk eller fe. Oline var kommet i skolepliktig alder, og måtte være heimefra den tida omgangsskolen var innom på en av gårdene nede i dalen. Han unte Johanna og ungene så mye bedre enn dette livet, kilometervis fra folk. Faren hennes, han Mathias Johansa på Slettjord, hadde ikke vært mye blid da eldste dattera hans gifta seg med en husmannssønn. Hun var jo fra den største garden i bygda, måtte vite. Det gjorde sjøl-sagt ikke saken bedre at de hadde fått Oline før de

gifta seg. "Uægte", hadde presten sirlig skrevet ved navnet hennes i kirkeboka, etter dåpen. Han Stor-Mathias ville ha minst mulig med dem å gjøre, og de hadde da heller ikke vært på Slettjord etter dette.

Verst var det nok likevel for Johanna. Hun hadde et godt forhold til mor si, og han visste det sleit på henne at de møttes så sjelden. Når de møttes på kirkebakken av og til, stakk de seg gjerne til sides og samtalte. Et par-tre ganger hadde Ingeborg Slettjord vært oppe i Vassenget, og da hadde hun hatt med seg "litt småtter", som hun sa, noen lefser og litt mjøl. Sjøl om Johanna ikke sa noe, var Peder ganske viss på at mora stakk til henne noen skillinger også.

Peder tenkte på alle de som hadde flyttet fra bygda. Når all jorda var opptatt, barneflokkene store og det lite og ingenting var å få av arbeide, var valget enten å flytte eller å leve et inderstliv rundt på gardene. Flere av de som Peder kjente hadde brutt opp og reist til landet på andre sida av det store havet; Amerika. Peder gikk og telte på knappene. Det var et stort skritt å ta, det å bryte opp for å starte et nytt liv i et annet land. De hadde vel nok til billetten når de solgte dyra, stort annet hadde de ikke, men han skulle så gjerne hatt litt ekstra. Det ville nok bli minst like hardt den første tida der borte, som her. Om han kunne få seg arbeid i den nye gruvedrifta på andre sida fjellet, så ble det kanskje litt. Han fikk se. Det kunne i hvert fall ikke bli noe før til sommeren.

Kommet opp på Litjvassnuten stoppa han og pusta på. Han vendte seg mot nord og snuste i været. Dagslyset hadde kommet mer nå, og han kunne se at skyer hadde begynt å samle seg i horisonten, over breene langt der borte. Det var et drag i lufta, som han ikke likte helt. Best å se til snarene, ta seg en liten runde i terrenget og så sette kursen heimover, før det satte inn uvær.

Snart etter var han ved de første snarene i den glisne bjørkeskogen. Han gliste, litt overraska, for seg sjøl: Jamen satt det ikke ryer i åtte av dem. Han tok ned snarene og putta dem i lommen på vadmelsjakka. Det skulle ikke bli mer fangst nå, før utpå nyåret. En fikk da respektere julefreden sjøl om sulten gnagde i tarmene. Han putta rypene i skreppa, slengte den på ryggen og fortsatte inn dit han hadde haresnarene.

Her ble han stående og stirre. Det eneste spor etter haren som hadde vært der, var noen blodflekker i snøen. I lia opp mot Storfjellet gikk et tydelig dyrespor. Avtrykkene i snøen var trekantete og nesten

nevestore og satt i svakt skråstilte sporgrupper på fire: Jerv! En stor en, og. Peder brukte ikke lang tid på å tenke seg om, men satte etter i det ferske sporet som tråkla seg oppover fjellsida.

Gjennom krattet, over Tverrdalen og opp på snau-fjellet gikk forfølgelsen. På snaurabbene ble sporet borte, men han fant det snart igjen. Innover mellom knauser og skar, steiner og søkk. Helt på andre sida av fjellet bar det, før sporet ble helt borte for ham i et snøfritt landskap mellom store, forrevne steinblokker. Peder stanset og så seg om. Rett nedafor ura flata fjell-sida ut i mosekledd rabber ved kanten av et stort platå. Nedafor platået kunne han se litt av vatnet som samene kalte Jengeljaure; "det djupe vatnet". På andre sida av vatnet lå det lågere fjellet Kammen, og bakom der bredte Storvatnet seg ut; tre kvart mil, på det bredeste. Der inne, i ei vik på østsida holdt nærmeste naboen hans til, han Abraham Sjursa. Abraham var reinsame, eller lapp, som de sa. De kalte ham bare Abe. Han bodde i ei gamle sammen med kona si, Sara. Det ble sagt at Abe kunne mer enn sitt fadervår. Hadde han ikke truet med å kaste gann på Ol' Iversa, da han ikke ville gjøre opp for sytingsreinen sin? Peder syntes det var nesten absurd at den ugudelige lappen hadde fått slik et kristelig navn. Og Sara, det gamle skinnnet, når hun satte de svarte øynene i han, var det som hun så rett inn i sjela hans. Peder skuttet seg.

Han hadde satt seg ned og tatt fram et stykke tørka kjøtt, som han skar ei flis av. Mens han satt der og tygde, tenkte han at det nok var like greit å snu heim-over mens det ennå var dagslys. Tjuvfanten av en jerv så han nok aldri igjen. Med ett ble han var en bevegelse på moserabben nedafor seg. En stor reinokse hadde

kommet fram fra ei senkning i terrenget. Peder slutta å tygge. Storoksen hans Abe! Sønnene hans Abe lå med flokken i fjella ute ved kysten, nå vinterstid, men Abe sjøl hadde beholdt noen dyr her inne. "Det bi' ikkje nokka sny i vinter", hadde han sagt. "Rein' veit å finn maten. Vesst han vel uti øyan, så fær han vel dit."

Peder huka seg ned bak en stein. Enn om han skjøt storoksen hans Abe? Tanken fikk det nesten til å svimle for ham. Det ville gi mat for hele vinteren. Men hva som kunne bli følgene av et sånt slakt skremte ham enda mer. Det var stor straff for å begå en sånn handling. Peder visste om folk som hadde havna flere år på tukthus for slikt. En tanke slo ham med ett: Han kunne ta med seg så mye han klarte å bære, og pakke noe inn og gjemme det i ura. Kjøttet ville fryse, og han kunne hente det når det passet. Resten kunne han legge igjen til åtsel. Jerven ville ikke la seg be to ganger. Jerven ville få skylda! Jo mer han tenkte på det, dess mer sikker ble han på at det kunne gå.

Han måtte ta seg sammen for ikke å riste på handa da han ladde børsa, men han skalv da han la seg ned. Reinoksen var kommet nærmere. Et svakt vinddrag sto imot Peder. Han la an og tok sikte. En svettedråpe lurte seg ned i øyet. Peder hutra litt og drog handa over øynene. Reinen beitet rolig, knappe hundre meter unna. Akkurat da Peder forsiktig heva geværet, kom det en stemme fra et sted rett bak ham:

– Han Peder skjut vel inte på Abraham sina renar?

Peder hadde nær brent av i forskrekkelsen. Som han pleide, hadde den gamle lappen dukka opp som troll av eske. I det samme skvatt det et stort, svart dyr fram ut av ura til høyre for dem, og satte i kjappe byks rett mot reinoksen. Peder tenkte ikke. Han hadde allerede børsa oppe.

Skuddet runga utover dalen. Reinoksen skvatt til sides, før den satte i lange klyv bortover flata. Snart så de bare horna på den før den ble borte bak en rygg. Så ble det stille.

Peder reiste seg. Ingen av dem sa noe, bare stirra nesten fælna på jerven som hadde gått kast i kast ned-over, og lå stille ved foten av hellinga. Stein død.

– Det var som tusan, sa Abraham, omsider.

– Du bi' en holden mann no, Peder.

Peder stirret på ham.

– Du mein at...?

– Det e' bra skuddpremie på den er karen. Kanskje så mykje så 8 spesidaler.

Det svimlet for Peder. 8 spesidaler! Han hadde nesten gjort seg til forbryter, og så fikk han i stedet servert det som kunne bli en vei ut av armoda. Det var nesten for godt til å være sant!

Et vindkast fikk ham ut av tankene. Mørke skyer dekkja fjella i nord. Nå gjaldt det å få flådd jerven og komme seg på heimveg før uværet satte inn!

Der jerven hadde gjemt seg lå den døde haren. Peder skar av hodet der jervtennene hadde sittet, og putta skrotten i sekken. De fikk koke kjøttet, så skulle det vel ikke skade om jerven hadde vært på den.

Med Abrahams hjelp var jerven hurtig flådd, og Peder skulle til å binde skinnet utenpå skreppa da en tanke slo ham:

– Vil du ha skinnet, Abe? Eg treng bærre labban før å få premien. Ta skinnet med heim åt kjerringa. Kan-skje ho kan få tel nokka ut a' det.

– Jag kanskje kan få meg en jervmøssa?

Det ha' vøre nå't, det!

Abraham gliste med snusbrune tannstubber, før han fortsatte på sitt svensk-norsk:

– Sjå her, jag ha' vøre hos handelsmann'. Han Peder får ha lite før åt han berga storoksen hans Abe.

Han rakte Peder en pose. Peder kikka neri. Ei heil mark kaffe! Dette var storveies. Han kunne ikke minnes sist han smakte kaffe.

– Og så får han ta med litt sockerpinna åt små flic-korna. Abraham stakk til ham et kremmerhus.

– Du må ha så mange slags takk, sa Peder.

– Takk själv, og så får dokk ha god jul! Nu tror jag det e' best han kjem seg på veg, før jag trur han bli' stygg te' kvelds. Jag får vind' bakom, og flyg fort hem. Du får han imot, og du har lang veg. Dette var en lang tale, til Abraham Sjursa å være. Men han hadde rett. Snøfiller hadde allerede begynt å hvirvle gjennom lufta. Snart hadde de to karene tatt farvel og dratt avgårde til hver sin kant. Peder så etter samene der han huska av gårde. Han Abe var nok ikke så gæren som folk ville ha det til. Det var nok plass for dem begge her inne.

Da Peder kom opp på fjellet slapp uværet løs. Nordvesten og snøfokket beit ham i ansiktet, og snart så han nesten ikke handa for seg. At det hadde blitt nesten mørkt også, gjorde ikke saken likere. Han gikk så han fikk vinden inn fra sida, for han skjønnte at han måtte krysse fjellet og komme seg ned i lia på sørsida. Det ville gi en tanke ly, og så hadde han litt å holde seg til for å finne leia. "Jag tar bærre över Jengel'n", hadde Abraham sagt, "senn åker jag ned Fløttskardet, ned tel Storvatnet. Så höll jag 'bare ette' stranda tills jag e' hem'."

Joda, den seige gamle gubben flaug nok lettbeint heim på komagene sine, med vinden i ryggen, det var ikke Peder i tvil om. Sjøl hadde han ingen sikre landemerker å gå etter, og han visste hvor lett det var å miste retninga når sikten var nær null.

Det var blitt mørkt da han kjente det begynte å gå nedover. Han gikk stødig på, med snødrevet på høgrevet til han kom nedafor skoggrensa. Her stoppa han, snudde ryggen mot vinden og pusta ut. Han stramma reima på skinnhuva og prøvde å tette til klærne i halsen. Nå ble det verre. Han måtte gå langs lia nå, med nordvesten rett i ansiktet.

Peder kunne ikke la være å tenke på de heime, der han sleit seg fram i snøstormen. Han innså nå at denne turen allerede hadde tatt lenger tid enn den burde, og de begynte nok å bli redde for han nå. Han angra seg nesten at han hadde lagt av gårde. Der heime gikk de jo i uvissa. Folk hadde forgått seg i fjellet før, i slikt vær, og han skulle jo bare ut for å se til snarene. Peder beit tennene sammen og gikk på, mens han konsentrerte seg om å holde kursen.

Han syntes han hadde gått en liten evighet, da han skjønnte at han var nede i Tverrdalen. Han kryssa det lille dalsøkket og kom seg inn mellom bjørketrærne på andre sida. Nå var det bare ei kvartmil igjen, men han var ikke helt sikker på retninga. I den glisne bjørkeskogen og det kuperte terrenget var det lett å gå feil i mørke og snødrev. Alt ble liksom helt likt.

Han skjønnte at han var på tur tilbake, samme veien han kom idet det gikk opp for han at han hadde vinden i ryggen. Han var for sliten til at han hadde merka at han holdt på å gå i ring. Da han snudde seg mot vinden igjen, syntes han at han skimtet et lys. Så han syner? Han prøvde å se en tanke til sides for der han mente å ha sett det, men nå så han ingenting.

Peder seig ned bak et vindfall. Han kjente trøttheten seig inn over han. Det måtte da bli et opphold i været snart! Nordvesten var slik. Rett som det snødde som tettest, så klarna det opp, før det så tok til igjen.

Han kom til seg sjøl av at han frøs. Han kom seg på beina og så seg om. Det var blitt nesten stille rundt ham. Bare noen lette snøfiller dreiv i lufta. Med ett så han det han trodde å ha sett tidligere: Det var et lys der borte! Peder småsprang gjennom snøen.

Han var nesten heime!

Noen minutter seinere kom han fram til stua i Vass-enget. Det stod en skikkelse utafor døra, med ei løkt i handa. Sjalet som dekket hodet og skuldrene var kvitt av snø.

– Du e' då vel på styr, kjerring, du må då ikkje stå her ute å frysl!

– Du vart sein, sa Johanna.

– Ja, men bærre vent tel du ser ke eg har med meg!

– Du ha' no vel ikkje skøte rein?

– Nei, eg har nokka mykje likar i skreppa.

Etter at de hadde kommet inn, Peder hadde fått av seg klærne og flidd seg litt, åpna han skreppa. Han var ikke lite stolt da han dro fram fire jervlabber, åtte ryper og ein "høvlaus" hare. Johanna slo hendene sammen og smilte lykkelig. For en rikdom!

– Og så traff eg nissen, sa han, og smilte lurt til Oline og Mathea da han dro fram kaffeposen og kremmerhuset med sukkertøy. Jentene bare så storøyd fra ham og til mora, og fikk ikke fram et ord. Johanna bare smilte og var blank i øynene.

Så snudde hun seg, var som snarest med forklesnippen oppe i øyekroken, og begynte å leite fram mat til gubben.

I mens satte Peder seg ved bordet, tok jentungene inn til seg og fortalte, så de nesten glemte at de hadde hvert sitt sukkertøy i munnen. Og mens Peder berettet om da han møtte julenissen på Storfjellet, satte Johanna mat på bordet og tenkte med seg; det likaste var no likevel å få kallen velberga heim.

Så ble det jul i Vassenget.

Rydningsmann

AV: ARNFINN SMÅLI

Han rydda og bygde ein plass opp i fjellet
Der jorda var mager og sumaren stutt
Ein rydningsmann kunn' ikkje velja og vraka
Men ta det som baud seg, og kjempa så trutt

For mat skulle skaffas til kjerring og unger
Feet laut og hava husly og fôr
End' laus var møda, men lite det monna
Der nauda er stor og mest ingenting gror

Til sist kom den dagen dei gav opp alt strevet
Og pakka det vesle dei hadde og drog
Her var, beint fram, mest ikkje mogleg å leva
Ein stad, like fullt, lyt ein rydningsmann bo

Så tok dei på vandring og svann over fjellet
Dit graset var grønar og himmelen blå
Kan hende så fann dei eit nytt lite stelle
Og andre tok til, der dei flytte i frå

Men tapte du livet i kampen med fjellet
Så hadde du synt både livskraft og mot
Lat minnet ditt heidras, og tufter fortelje
Om livet og fjellet, som gav og som tok

Minna om rydningsmenn frå gamle tider
Dei gløymas og svinn medan seklene går
Men ætta er vitne når saga vert skriven
Du fekk ingen bauta, men namnet ditt står

Bergmåneder

AV: OLE KIRKBAKK

Røros Verk delte arbeidsåret inn i 13 bergmåned. Hver i fire uker. Åttende bergmåned gav de arbeiderne fri for å drive slåttonn på brukene eller plassene sine. Størrelsen på eiendommene varierte, men for menneskene som bodde der, var de alle av svært stor verdi. I nødens timer var det brukene, plassene som gav folk en ringe, men likevel en mulighet til å overleve. Det er ikke usannsynlig at verksledelsen innså dette og tok konsekvensene.

Ved siden av heimeslåtten hadde mange av brukene setervoller å avfore, samt fjellslåtter som de trengte to kanskje seks uker eller mer til. Og endelig, hertil kom mosetaking, og før den, noen dager til brenseltorv som de skar og la utover rabbene til tørk.

Hermed var det ikke bare august, men også september, og for noen også oktober at garden krevde en ekstra arbeidsinnsats.

Som et eksempel på dette kan tilføyes at på en gård i Tydal kunne heimeslåtten vare i seks uker og markaslåtten i to måneder.

Slåttonna begynte de i slutten av juli og avslutta den i marka "først når frosten og vinteren nærmet seg" sitat fra Bygdebok for Tydal.

Merker etter torvtaking er lett synlige i terrenget med til dels store arr på myrene omkring. Derimot er det ikke alltid like greit å finne steder der høystakkene stod. I søket etter levninger av slike, fikk jeg hjelp av Konrad Jensås, nå 84 år. Alt som ung gutt bar han midt-dagsmat opp til far sin. Han var med Klaus Olsen på

Bildet viser et lite utsnitt av slåtten av Tjønnebua. Vegviseren Konrad Jensås har et fast grep om stubben av stakkstonga. Forfatteren Ole Kirkbak til venstre. Slåttemyra er omkranset av sølvvier. Det viser at slåtten er ei rikmyr som gav god avkastning. Foto: Per Inge Breen.

malmbygting. Skjerpet lå nær kanten av Litj-Rena noen hundre meter ovafor Finnlandsvollen.

Vi bilte opp til renseanlegget til Ålen vassverk. Herfra fulgte vi stien langs Skatåsen ca. en kilometer, for så å ta av til venstre fram mot Renstjønnene. Nær den nederste stod fra gammelt av ei kvilebu. Der overnatta de de to tre ukene de drev markaslått på myrene omkring.

Under kafferasten inne i bua, som nå var nyrestaurert og fin, fortalte Konrad at han huska godt dagene

VERKSARBEIDERNE LØNN ÅR 1850

Navn	1. bm.	2. bm.	3. bm.	4. bm.	5. bm.	6. bm.	7. bm.	8. bm.	9. bm.	10. bm.	11. bm.	12. bm.	13. bm.	Sum: Spdr.
Johannes Johs. Berget	4-3-15	6-4-4	5-4-0	0-4-0	5-4-16	9-3-14	6-0-10	5-0-3	3-3-0	7-3-7	0-1-8	5-4-9	1-3-8	63-4-22
John Johs. Berget	4-2-5	3-5-7	5-2-21	5-2-8	6-0-7	7-0-4	6-4-18	0-4-20	4-3-8	1-2-19	3-3-0	6-1-17	5-1-5	63-2-19
Peder J. Eggen	4-2-13	11-2-16	8-2-8	8-2-19	10-0-13	7-0-19	7-1-23	2-4-12	10-1-13	2-0-0	7-3-0	11-4-21	10-0-13	102-3-2
Jens Johs. Eidet	3-3-0	6-3-2	6-4-10	6-0-1	6-3-12	7-0-1	12-1-10	3-1-0	6-0-11	1-1-6	4-5-12	6-4-0	6-0-16	78-2-9
John Mathias Hammervold	4-4-0	4-4-0	4-4-0	4-4-0	4-4-0	4-2-0	4-4-0	4-4-0	10-2-0	4-4-0	4-4-0	4-4-0	4-4-0	67-3-0
Peder P. Jensås	4-2-16	3-2-17	4-0-15	3-3-10	4-1-12	3-7-1	4-3-12	3-1-8	3-2-12	0-3-0	3-2-12	4-1-2	1-2-12	45-4-9
Bersvend Johs. Lillegjære	4-3-0	3-3-1	4-0-0	3-4-0	4-0-0	4-1-0	2-1-0	4-1-0	0-0-0	6-2-0	4-2-0	4-2-0	4-0-0	49-4-1
Anders J. Moan	8-1-12	6-1-18	5-2-9	5-2-0	5-2-0	5-2-0	4-1-0	3-2-12	8-0-12	0-1-0	5-2-0	0-0-0	3-3-12	61-2-3
John Halvorsen Morken	4-0-3	5-2-0	4-1-22	5-2-0	6-4-4	5-2-0	4-2-9	2-3-0	5-2-0	0-4-0	5-0-12	6-3-18	5-2-0	59-4-20
Ole Larsen Morken	4-2-22	3-5-32	4-0-15	4-2-22	3-3-8	5-1-3	6-8-27	2-3-7	3-2-38	0-1-20	4-2-22	4-2-22	3-2-10	53-3-18
Einar Ellingsen Ronning	4-2-8	4-3-20	4-2-23	3-3-8	4-1-12	4-2-1	5-0-12	3-2-0	2-1-16	3-1-0	3-0-18	4-2-0	3-3-8	51-2-6
Claus Clausen Sollie	11-3-12	7-4-0	6-3-0	7-4-0	7-4-0	7-4-0	5-2-11	2-4-5	9-2-0	1-0-12	11-4-6	7-4-10	3-4-12	92-2-4
Peder Ellingsen Vehn	4-2-6	4-1-17	4-2-44	3-3-8	3-3-8	5-0-5	0-4-14	2-4-16	3-1-1	0-0-0	4-0-15	4-2-22	1-0-0	42-3-12
Anders Larsen Wang	5-1-6	7-4-23	7-4-0	7-4-0	7-4-0	7-4-0	7-2-6	3-1-0	7-4-0	0-1-0	6-4-12	4-2-0	7-4-0	82-0-23
Ingibret Andersen Waarhus	6-3-18	8-2-22	5-2-0	5-2-0	5-2-0	5-2-22	6-3-0	3-0-3	2-3-12	4-2-11	5-0-12	6-3-18	5-2-0	71-0-22
Even Hansen Østeng	4-2-5	5-2-0	4-1-11	6-0-16	5-2-0	4-3-2	4-4-12	3-1-0	3-1-13	1-0-0	3-2-12	0-3-10	3-4-11	50-3-20

Liste over års- og månedslønn for de verksarbeidere ved Eidet hytte i Ålen som var medlemmer i Marcus Thranes arbeiderforening.

da han sammen med foreldre og søsken drev slåtten her. De raka sammen høyet, forma storkjemmer som de bar og la rundt stakkstonga.

I mellomtida hadde Per Inge Breen med familie på helgatur kommet hit for en kaffepause.

Også de ble med i søket etter stedet der høystakken stod. Rask kunne Per Inge vise oss det. Like ved og nær myrkanten stod igjen en morken stump på ca. 40 cm av stakkstonga som for noen tiår siden målte 3–3,5 meter over bakken. Kvistene og kjerret som de la i ring rundt stonga, var råtna bort. På det la de, i sin tid, storkjemmene lagvis rundt stanga helt til topps. De øverste legg trådde de rett ned på stakken. På toppen kom ei grastorv, 0,5 meter i tverrmål. Øvre del av stakken var eggforma, mens nedre del smalnet nedover, slik at vatn og snø ikke skjemte høyet bort.

I en stakk kunne det være et par lass høy. Et vinterlass høy veide 370 kilo. Folk som manglet fjellslåtter,

leide av andre. Betalinga var en krone og femti øre per lass, (etter myntenheten av 1875).

Etter fjellslåttene sanket de mose, eller rettere lav. Et arbeid de balet med i fuktig vær, i blant under regn og kanskje sludd.

Bygdefolkets strev med å skaffe nødvendige varer fra naturen i tillegg til inntekta fra bergverksindustrien, bidro til å overleve en lang og kald vinter. Direksjonen for Verket forstod nok verdien av det da de gav arbeiderne fri i åttende bergmåned. Skjønt denne tidsgrensen nok ble tøyd en del.

Merkene etter denne verksemda er nå, for en del, i ferd med og utviskes. Men groper, hull og velter etter skjerping og anna gruvevirksomhet, er fortsatt godt synlige i terrenget. Om det skjemmer litt, så forteller det folk som ferdes på våre øde fjell og vidder, at her har det langt tilbake i tida vært travel virksomhet.

To damer på Olavsvake i Trondheim

AV: MÅLLY GJERSVOLL

Etter mange års brennende ønske, kom jeg meg endelig på Olavsvake i Nidarosdomen.

Vi tok buss fra Ålen den 29. juli 2004 ca. kl. 11.00. Rusla litt omkring. Åt en bedre middag, før vi ga oss i veg til Erkebispegården i 15-

tida. Gikk på middelaldermarked og småhandla litt.

Siv-Anita henta oss kl. 17.00 på kaffe m.m. og avslapning, før pilgrimsmarsj og nattevake. Vi var i Frukirka igjen kl. 21.00. Kirka fyltes etter hvert opp med pilgrimer som kom fra øst, vest, syd og nord. Alle møttes der. Etter en times sang og tekstlesing, begynte vi på den siste etappen til Kristkirken. Vi gikk først til Olavsbrønnen for mer sang og tekstlesing, så videre til bønnekorset der den siste tekstlesingen var. Så gikk vi til Domkirka.

Kl. 23.00 var det messe der med korsang og allsang som lød mektig under det høye hvelv. En kunne kjenne hjertet åpne seg og bare ta i mot.

Etter at gudstjenesten var over kl. 24.15 var det meditasjon. Det var ikke så mange som var igjen for nattvake, men vi ble der, og jeg ønsket sterkt at "munken" skulle vise seg.

Det ble en kaffesup og litt å tygge på, som vi hadde med oss. Snart kom den første tidebønn, kl. 01.00, med gregoriansk korsang. Vidunderlig vakert!! Slik fortsatte det hver hele time, og timene gikk fort. Kl. 06.00 var det Laudes – som avsluttet Olavsvåkenatten.

En opplevelse rikere, som jeg bøyer meg i ydmykhet for. Kanskje det sterkeste og mest uvirkelige, var å stå på kne alene foran høyalteret i domen midt på natta. Tankene gikk til familie og venner, og vår alles fremtid.

Vi vandret ut i morgensolen, kjøpte oss noen matvarer, og åt frokost på en benk på torget. Fikk med oss et guidet besøk i Erkebispegården, som også var veldig interessant.

To trøtte damer tok bussen til Ålen i 12.30- tida – med et minne for livet!!

Malmplassen

AV: JON ÅSVOLD

Smelting av kis har rike og lange tradisjoner i Svølgjen og nedre del av bygden. Først var det ved Åsplassen der Cornelia smeltehytte var i drift fra 1659 til 1690. Etter den tid ble smeltinga flyttet opp til Eafossen, der Dragås smeltehytte ble tatt i bruk 1727. Senere opp til Eidet smeltehytte, som var i bruk fra 1834 til -87. Røros kobberverk hadde da inngått et tvunget makeskifte med Johannes Eidet for å få tilgang til området der hytta skulle stå.

Etter at smeltehytta ble nedlagt, var området kring hytta en slaggmark i flere tiår. I 1920 årene begynte noen ungdommer å jevne deler av området til en plass for lek og idrett. De hadde god tid, for det var lite å ta seg til i de årene. Splittelsen i idretts-Norge i 1924 førte til at bygda fikk flere arbeideridrettslag. Stensli A.I.L. var ett av disse. Lagets aktiviteter hadde senter ved den opparbeidede plassen ved smeltehytta. Slagg var veldig godt som bærrelag, men ikke som dekke. Det ble derfor kjørt på uttallige lass med kvabb.

Kobberverket var enda eier av området. Idrettslaget var usikker på verkets planer og interesser for eiendommen. Det opprinnelige formålet var for lengst historie.

Brevet som Ole Eidebakk skrev i 1938 (merk adressaten!) ga et svært godt innblikk i forholda. Så kom krigen, og all idrettsaktivitet ble forbudt.

Etter krigen

Etter krigen ble det mer fart i fullføringa av idrettsbanen. Det ble valgt egen banekomité med Olaf Jamt, Arne Stebekk og Per Åsvold. Bulldoser var ikke vanlig på den tiden. Jeg husker det ble brukt for å få plassen utvidet til nødvendige krav på fotballbanens størrelse. Det var rene folkevandringa for å få sjå det tekniske vidundet.

I 1949 fikk Stensli A.I.L. 8000,- kroner fra STUI (Statens ungsoms- og idrettskontor) til istandsetting og fullførelse av banen til fotball- og friidrettsanlegg. Det var et verdifullt tilskudd og anerkjennelse for alle hundre/tusenvise av dugnadstimer.

Beløpet var mye penger i den tiden da gjennomsnittlig årslønn var 2680,- kroner. Beløpet var kjærkomment og bidro til at idrettsbanen til Stensli A.I.L. ble virkeliggjort.

Banen var den eneste idrettsplassen i bygda for fotball og håndball. Alle lag i bygda, ja, både Haltdalen og Hessdalen, ble flittige brukere av den. Merking av banen ble gjort med sagflis fra Ysteng- eller Eabakksagen.

Malmplassen mot "Landsvegen" 12.6.2004.

Dette var i en tid da idrett var lek og fri for dop og penger. Det ble utkjempet mange durabelige oppgjør der. Det største var da Stensli slo de beste i kretsen (Brekken) med 2-1. Men hjemmelaget mistet poengene fordi de hadde spilt med en "utlending"! For å få fullt lag, 11 spillere, hendte det ofte at tilskuere måtte inn på banen. I denne kampen ble Kennet Berglund, mannen til Kari Holden tatt inn. Sjøl om han var fra andre sida av kjølen, var han en fenomenal fotballsparker.

Ole Eidebakk og min far ble brukt som reserver kring 50-tallet. De var begge for lengst ferdig med sin "idrettskarriere".

Spenning og fart var det ikke mye av på den tiden

Det var derfor folksomt på Malmplassen, både på fotball- og håndballkamper. Det kostet å sjå på, ei krone for voksne og halvparten for barn. En kjent og aktet idrettsentusiast fra Stene gikk rundt og tok inn penger. Spenningen tok somme ganger overhånd, da delte han ut lapper fra loddboka uten å ta inn penger!

Det går enda mange historier om harde fotballoppgjør på Malmplassen. Som da Hessdalen hadde kamp mot Haltdalen og tapte 23-0. Arnulf Skevik sto i mål og var lagets beste spiller.

Mange tilreisende i biler parkerte langs "Landsveien" og skapte problemer for andre trafikkanten. Dette måtte det gjøres noe med. Røros skogforvaltning, som ivaretok kobberverkets interesser, hadde en trekant mellom den gamle og nye riksvegen. Idrettslaget ønsket å knytte parsellen til det øvrige festeområde.

det. Der skulle bilene parkere ved kamper eller andre arrangement. Imidlertid ble denne teigen brukt av Eidet gård. Det var mye korrespondanse mellom de involverte i årene 1948–53 før laget fikk tillatelse til å bruke den som parkeringsplass.

På nordsiden av banen hadde da som no Vegvesenet garasje. Det hendte at baller traff garasjen, ja, til og med vinduer. Naboforholdet var noe anstrengt i perioder.

Saken ble løst ved at nettingen fra revegården hos P.O. Myhren ble plukket ned og satt opp i flere meters bredde og høyde bak hvert mål. Daværende formann i idrettslaget hadde i sin ungdom ansvaret for revefargen til sin morfar før den ble lagt ned.

Noen vintre midt på 50-tallet ble banen brøytet og islagt i to baner for skøyteløp. Elva og ei tjønn utmed Bør-som hadde i alle år blitt brukt til denne vinteraktiviteten.

Hvem brukte Malmplassen ellers?

Lærer ved Eidet skole i en mannsalder Petter Magne Almås hadde med seg klassene med dit til forskjellige akti-

viteter. Dessuten var det flere sau- og kuutstillinger der.

Plassen var et naturlig samlingssted for små og store, og ga oppsitterne ved Eidet skolekrets et nært forhold til hverandre. Det er slik grender kan overleve!

Malmplassen er fortsatt til nytte for idrett, og brukes mye som treningsbane for Ålen il. Festekontrakten ble fornyet i 40 år i 1982. Den årlige leia er nå 1640,- kroner. Banens tilstand i dag, og området kring minner lite og den aktive interessen alle viste for plassen i min barndom.

Kommunen hadde på 80-tallet planer om et grøntanlegg med beplantning mot naboene i sør og nord. Idrettsplassen skulle få grasmatte å bli festplass ved stevnearrangement. Et tun av bygninger var også tenkt satt opp. Dette har det ikke blitt noe av.

Nesten all bosetting i bygda har røtter i gruvemiljø. Det har gitt oss verdifull arv og identitet som forplikter i generasjoner!

Johan Falkberget: "Kaster du fedrenes historie fra deg som en uvedkommende, da mister du det faste punkt i tilværet. Ille er den faren."

Blåskyggedans

AV: MARIT HOV FOLDE

Står du og ber meg opp til dans?

... Så du er tilbake!

Ingen er din make.

Nei, ingen danser så vakker en vals ... som du.

Blåskygge, du danser din egen vals,

i vinterkledde lier

... over bortgjemte stier,

der snøen er teppe av stillhet og fred.

Bjørka står i sin kvitsvarte drakt.

Hun står der og venter,

... i undring og lengter

på valsen du danser når dag går mot kveld.

Og stjernene tennes ... månen står opp.

Så lunt den smiler

når blåskyggen kviler

i snøkongens rike, hans trygge favn.

Røsta – ei seter i Hessdalen

AV: OLE KIRKBAKK

Denne setervollen står per i dag 29. september 2004 nyrestaurert og fin med både fjøs og seterhus i to etasjer. Eier er Gunnar O. Stene, som sammen med sin kone Ruth (d.1994) har balet og slitt i flere år for å sette dette stedet i stand.

Arbeidet ble avslutta i fjor sommer med tekking av fjøset. Både søsken og venner gav ei handsrekking her. Men kona, budeia Ruth fikk ikke oppleve det.

Besøkende vil når de har krysset Hesja rett vest for den gamle snuplassen og kravla seg opp en noe bratt bakke, komme til et flott tun med et ruvende steinfjøs og et toetasjes seterhus, inne på en flere dekar stor setervoll.

Men dette er ikke det opprinnelige stedet for setra. Det lå et godt stykke borte, opp mot nordvest og kaltes Ryan eller Ryvollen som kanskje ble bygd på 1500-tallet. I dag kan ingen verken med sikkerhet eller anslagsvis si når det hendte.

I det seterstølet bodde folket i den ene ende av bygget og dyra i den andre. Da denne kombinerte boligen for folk og dyr i tidens løp ble felleferdig, valgte de å flytte til nåværende tun. Fra det fjøset de reiste her i 1652, har en bevart et flere alen langt stykke av en ås hvor årstallet 1652 er skåret inn. En mener at det er året da fjøset (nr. to) ble reist. Det var 14 meter langt og åtte meter bredt og høgda opp til takdryppet var over to meter. Her

var det også låvebru. De kjørte høyet gjennom porten på vestre tverrvegg og inn på lemgolvet hvor de lempet høyet til sidene før de svingte ut igjen på søndre langvegg. Til slutt måtte de bære avlingen inn fordi det ikke lenger var mulig å komme fram med hest og kjøretøy.

Tømmeret til dette fjøset var av diger malmfuru, hogd i Tjønneleiene ved Holta og kjørt over Grønlfjellet til Stene. Herfra brakte de det videre til Røsta hvor fjøset vart bygd. Her stod det i vel 200 år, men da var det felleferdig. Nå valgte eierne å bygge av stein på samme tomt og like stort som det gamle. Denne henta de rundt omkring og til dels langt borte. Også hjørnesteinene og hellene på Ryvollen gikk med, så der kan en ikke lenger nøyaktig vise hvor den lå.

Veggene i steinfjøset (bygd i 1872) er 90 ca. tykke, murt i to lag med mellomrom. Det har de fylt med jord som isolasjon. Av tømmerfjøset fant de furustokker gode nok til et omfar oppe på muren til det nye. En stokk som målte åtte meter x sju tommer x ni tommer vart en solid bærebjelke for et golv. Alt dette var nyttige materialer, men størst interesse vekte et stykke av en mønsås der årstallet 1652 var skåret inn. Det var en fin dokumentasjon på fjøsets byggeår.

De som i dag går inn i fjøset, vil på langveggen til venstre se 10 båser for storfe. Det samme som i det

gamle. Til høyre har de stallrom for tre hester som før. På motsatt side hadde det binger for kalver, sauer og geiter. De er ikke restaurert. Fjøset var forsynt med fire fine og forholdsvis store vinduer til fjøs å være. På lemmen var det to vinduer, ett i hver ende. I søndre tverrvegg var det gjødselskjeller. To-tre meter fra den, stod en fin rabarbra.

Budeiene hadde strie økter med å stelle dyra, produsere matvarer som ost, smør og prim, og å holde orden i hus og fjøs. I tillegg kom matlaging til det daglige behov på setra og heime, og blant annet på forsvarlig måte lage å lagre ost for vinteren og neste sommer.

I kjelleren for sjølve seteret var det hyller der osten fikk ligge og modnes. Smøret avhendet de etter hvert.

I kvardagen måtte mennene nytte tida til blant annet å rydde nytt land, hogge ved og stelle gjerdet rundt vollen. Røsta var høstseter. Dermed vart det om somrene slåttonn både på vollen og myrene omkring. For sistnevnte måtte de også betale "fjellengtoll".

De drøyte foret ved å sanke mose og skjære lauv. Det var nødvendig for innmarka rundt garden gav ikke stor nok avling for en lang vinter med inneforing. Også av den grunn oppholdt de seg her på setra til de innunder jul hadde brukt opp foret. Men det hendte at oppholdet varte lenger, og at de under heimreisa fikk fullt vintervær med snø, vind og kulde. Feet måtte kravle seg fram gjennom snøfonnene, mens geitene

vart bundet fast på lasset. I god tid før en venta buferdsfolket heim, fyrte de opp i skjulet ved inngangsdøra til fjøset. Det var neppe forsvarlig å binde dyra til båsene i et hus der alt var gjennomfrosset.

Sjølve seterhuset er også pusset opp med blant annet nye vinduer og dører, og dertil påbygd en etasje til. Hjellen med alle soveplassene er fjernet, for det kom nye soverom og med dem rikelig med soveplasser. Men halvkløvningene, som de trengte bare to av fra golvet til vinduskarmen, står der nå som før. På setra er det godt om oppholdsrom ellers.

Her på stedet var det ei storhending den 18. desember 1873, for da ble Anne Myrhaug f. Stene født. Hun fikk hjelp av ei kvinne fra Gjerdsvold. Hun var kjent som en glimrende hjelper i slike forretninger og i sykdomstilfelle. Anne Myrhaug ble Ålens første kvinnelige representant i kommunestyret.

Røsta er et særegent navn i bygdemålet vårt her i Ålen. Kanskje har det sin rot i gammelnorsk raudi, som betyr myrmalm. Et finsk navn for jern er rauta, er det en sammenheng her? Røsta er også kjent for utvinning av jern. Bare et steinkast fra nåværende tun er det spor etter smelting av malm. Der er det slaggbiter, rest etter kolmile og mot nordøst et stykke borte, har en store myrområder hvor en grov fram myrmalm. Ennå i dag kan en i vass-siget fra disse se en rustbrun farge.

Røsta er en del av gården Stene gnr. 11, bnr. 2.

Fjellets fred i ufredstid

AV: HARALD FORODDEN D.Y.

Ved rydding i papirene etter min for lengst avdøde far Hans H. Forodden jr. (1918–1969) fant jeg en notatbok med småstykker og tanker skrevet ned under krigen. Det meste av det var nok skrevet ned som egenterapi uten tanke på publisering. Et av stykkene handler om en fjelltur i det området som nå er blitt en del av Forollhogna nasjonalpark. (Tar jeg ikke mye feil skulle han besøke forloveden sin Hildbjørg Smemo som var setertaus på Østengsvollen ved Meåan.) Stykket er en naturskildring med overtoner av nasjonalfølelse og undertoner fra krigens moll. Skrivemåten er en sjarmerende blanding av dialekt og tidlig nynorsk. Jeg har derfor valgt å gjengi dette nøyaktig slik det er skrevet. Med de feil dette måtte medføre.

Til fjells august 1943

Fleire kilometer omtrent rett nord-sør strekkjer Forfjellet seg med Fordalen på austre sia, Litj- Nekkjådalen og Langtjønnene på vestsia.

I nord endar fjellet i bratte skråningar ner mot Skartjønnene, men i sør går lange – slakke hellingar ner mot Forkrokane og Dalbusjøen.

Eit audsleg fjell vil kanskje mange segja, med lange flate ryer, med myrsøkk og gråsteindalar i millom.

Ja, sånn i ein fart kan det sjå slik ut, især austsia med lange, mest endelausa strekningar av småtuver, kvite av reinsmose på toppen og gråvidje og gras i søkka millom tuvone.

Går du over fjellet her ein finversdag i august og legg merkje til det som veks og rører seg her vil du sanna at her ikkje er so snautt og audsleg likevel

Kjem du frå nord forbi Skartjønnene, som ligg i eit djupt søkk ner for enden av fjellet, møter du dei bratte skråningane som ser lite freistande ut for ein som før er sliten og sveit av traskinga over knasturre ryer.

Varmen er endå ikkje so trykkjande her for det guffsar frå snøfonnene som enno ligg att oppe under øvste kammen og grønt snøvatn suklar millom steinene nedover mot tjønnene. Her er lite av vokstrar, mest berre mørk jord og grå stein over alt. Berre på ei og anna tuva veks nokre grønne strå og ein liten kvit blome som ofte er å finna nettop på slike plassar i fjellet.

Komen op på kanten ovom snøfonnene skiftar

landskapet fort. Midt etter fjellet so langt du ser det, er flate ryer.

Some stader overgrodd med kvit reinsmose som er sprukken og turr i solsteiken, men kanskje mest er ryene grå av små flate steinhellor- slitne av vind og vær gjennom sekler av år. Her og der ligg større steinhellor som alle vendar mot same vegen- minne frå istida då alt her ikring var dekt av tjukk is som stadig skura mot fjella på vegen mot havet.

Her og der millom ryene smyg ei smal myrstripe med grønt gras eller bekkjfar med låge torver på siene der finnskjeggen veks grå og stiv.

På venstre handa har du lia neretter mot Fora. Eit utall av små steinryer, gråvidje og grønne myrer.

Innimillom alt dette smyg krøttersiene seg som små grå årar. Hist og her frammed bekkjefara og myrene går kjyr og beitar i ro og mak. Her held steingrå fjellrype til i gråvidjekjerra. Råkar du til å støkkje op eit kull er det berre râm for landskapet her er so vidt at å leita etter dei er som å leita etter nåla i høystakken. Millom tuvone her er alle artar av fjellets vegetasjon representert. Lange grasstrå svaier i vinden – blommar viftar – ja, sjølv turre vokstrar som skjefte og grå mose på steinane manglar ikkje. Småfuglar kvitrar og syng over alt og det skjærande skriket frå ei trane klyver no og då den fredfulle stemninga. Å sjå denne urostifta-